

STŘEDNÍ PEDAGOGICKÁ ŠKOLA INSPIRA, z. ú.

Škola, kde se dobře dýchá

PEDAGOGIKA

Učební skripta pro 1. ročník

Obor vzdělání 75-31-M/01

Předškolní a mimoškolní pedagogika

Mgr. Bc. Jiří Štágl, upraveno Grok 4.6

Pohořelice · školní rok 2026/2027

Tiráž

Pedagogika. Učební skripta pro 1. ročník.

- Autor: Mgr. Bc. Jiří Štágl, Grok 3.6
- Škola: Střední pedagogická škola INSPIRA, z. ú., nám. Svobody 79, 691 23 Pohořelice
- Obor: 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika
- Předmět: Pedagogika (2 hodiny týdně, 64 hodin v 1. ročníku)
- Vazba: Školní vzdělávací program INSPIRA, učivo 7.9.1 Pedagogika, body 1–3
- Určeno: žákyním 1. ročníku denního studia
- Verze: 1.0 · školní rok 2026/2027
- Neprodejné. Určeno pro vnitřní potřebu školy.

Skripta jsou školní studijní oporou, nikoli náhradou platných právních předpisů ani kurikulárních dokumentů. Při práci s RVP PV, školským zákonem a dalšími prameny vždy ověřujte aktuální znění na oficiálních webech MŠMT a Národního pedagogického institutu.

Krátké citace z děl J. A. Komenského, L. N. Tolstého a C. G. Junga slouží výhradně k výuce a jsou uvedeny se zdrojem. Výklad je původní a není přepisem cizích učebnic.

Obsah

Tiráž	2
Obsah	3
Předmluva žákyním	6
Jak se skripty pracovat	7
Značky, které potkáte	7
Doporučený postup při učení	7
Vztah k maturitě a k praxi	8
Tři pilíře pedagogického myšlení INSPIRA	9
Jan Amos Komenský — pohled holistický a celoživotní	9
Lev Nikolajevič Tolstoj — pohled svobodný, etický a autentický	9
Carl Gustav Jung — pohled sebereflektivní	9
Jak spolu tři pilíře pracují	10
Modul 1 · Obecná pedagogika	12
1.1 Pedagogika jako vědní obor	12
1.1.1 Předmět pedagogiky a její vymezení	12
1.1.2 Soustava pedagogických věd	13
1.1.3 Hraniční vědní obory	14
1.2 Základní pedagogické pojmy a procesy	16
1.2.1 Výchova, vzdělávání, socializace, enkulturace	16
1.2.2 Záměrné a bezděčné, formální a neformální	17
1.2.3 Faktory podmiňující lidský vývoj	17
1.3 Všeobecná teorie a cíl výchovy	19
1.3.1 K čemu výchova směřuje	19
1.3.2 Složky výchovy	19
1.3.3 Celoživotní učení	21
1.4 Osobnost pedagožky a její profesní kompetence	22
1.4.1 Profese, která vychovává vztahem	22
1.4.2 Klíčové profesní kompetence	22
1.4.3 Psychohygiena a syndrom vyhoření	23
1.5 Práce s pedagogickými spisy a literaturou	25
1.5.1 Proč číst staré knihy	25
1.5.2 Výpisky, citace, poctivost	25
1.5.3 Miniatura práce s textem	26
Případová studie k modulu 1	27
Úkoly k případu	27
Shrnutí a procvičení k modulu 1	28
Mapa pojmů jedním dechem	28
Deset záměn, které kazí zkoušku i praxi	28
Vzor: jak vypadá poctivá anotace	28
Mini-případ: svačina a tři faktory	29
Kontrolní list kompetencí — první sebehodnocení	29

Modul 2 · Obecná didaktika	30
2.1 Teorie obsahu vzdělávání a proměny kurikula	30
2.1.1 Co je kurikulum	30
2.1.2 Kurikulární dokumenty v České republice	31
2.2 Organizační formy vyučování a výchovných činností	33
2.2.1 Forma jako vnější uspořádání	33
2.3 Výukové a výchovné metody	35
2.3.1 Metoda jako cesta	35
2.3.2 Jak metodu volit	36
2.4 Didaktické prostředky, oborové didaktiky a prostředí	37
2.4.1 Prostředky, které nesou učení	37
2.4.2 Prostedí jako třetí učitel	37
2.5 Dokumentace a portfolia v MŠ a zájmovém vzdělávání	38
2.5.1 Papír, který slouží, ne vládne	38
2.5.2 Portfolio dítěte	39
2.6 Hra jako didaktický prostředek výchovy a vzdělávání	40
2.6.1 Proč právě hra	40
2.6.2 Typy her	40
2.6.3 Kdy vstoupit a kdy nevstoupit	42
Případová studie k modulu 2	43
Shrnutí a procvičení k modulu 2	44
Vzorová příprava řízené činnosti (MŠ, 4–5 let)	44
Vzorová příprava volné nabídky (ne řízená hodina)	45
Rozbor špatné přípravy	45
Hra: pozorovací arch	46
Modul 3 · Vybrané kapitoly z dějin pedagogiky	47
3.1 Výchova v mýtech, legendách a antickém starověku	47
3.1.1 Než byla škola: mýtus, rituál, napodobení	47
3.1.2 Sparta a Athény	48
3.1.3 Myslitelé, kteří stále kladou otázky	49
3.2 Výchova a vzdělávání ve středověku a raném humanismu	51
3.2.1 Středověká škola pod klenbou víry	51
3.2.2 Humanismus: člověk zase do středu	52
3.3 Pedagogický systém Jana Amose Komenského (1592–1670)	53
3.3.1 Muž, který ztratil domov a hledal nápravu věcí	53
3.3.2 Díla, která musíte umět zařadit	53
3.3.3 Didaktické zásady	54
3.4 Počátky a rozvoj výchovných teorií (15.–19. století)	56
3.4.1 Locke a Rousseau: deska a přirozenost	56
3.4.2 Pestalozzi, Herbart, Fröbel	56
3.4.3 Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910)	57
3.5 Rozvoj pedagogiky ve 20. století a reformní pedagogika	58
3.5.1 Proč se škola vzbouřila proti sobě	58
3.5.2 Čtyři směry, které musíte umět	58

3.6 Vývoj školství a předškolní výchovy na území ČR	61
3.6.1 Od tereziánské školy k zákonu o škole	61
3.6.2 Republika, zlom a dnešek	62
Případová studie k modulu 3	64
Shrnutí a procvičení k modulu 3	65
Kostlivec dějin — naučte se ho jako příběh	65
Srovnávací tabulka — doplňte z paměti, pak zkontrolujte	65
Dílna čtení: tři sloupce	66
Česká osa — kartičky	66
Dílny	67
Dílina A · Den bez nálepky (modul 1)	67
Dílina B · Prostředí jako třetí učitel (modul 2)	67
Dílina C · Hlas z dějin v herně (modul 3)	68
Čítanka krátkých úryvků k rozhovoru	69
Komenský: první škola je domov	69
Tolstoj: škola, kam dítě chce	69
Jung: změna začíná u vychovatele	69
Montessori: pomoz mi, abych to dokázal sám	70
Dewey: škola jako malá společnost	70
Kartičky k ústní zkoušce	71
Pedagogika	71
Výchova × vzdělávání	71
Kurikulum	71
Metoda × forma	71
Hra	72
Komenský	72
Tolstoj	72
Jung ve výchově	72
Reformní pedagogika	72
1774 a 1869	73
Jak se 64 hodin vejde do roku	74
Slovníček základních pojmů	75
Souhrnné otázky k pololetí a k závěru roku	79
K prvnímu pololetí — modul 1 a začátek modulu 2	79
K druhému pololetí — modul 2 a modul 3	79
Srovnávací a sebereflektivní úlohy	80
Doporučená studijní literatura	81
Primární prameny	81
Sekundární a přehledová literatura	81
Kurikulární a právní prameny (vždy aktuální znění)	81
Kde hledat	82
Autorská poznámka	83
Poznámky na volné listy	84

Předmluva žákyním

Milé žákyně,

držíte v rukou první školní skripta předmětu Pedagogika. Nevznikla proto, abyste z nich odříkávaly definice ke zkoušce a po maturitě je zapomněly. Vznikla proto, abyste se od prvního ročníku učily myslet jako pedagožky: všímat si dítěte, rozumět situaci, plánovat s rozmyslem, jednat slušně a potom se k tomu, co jste udělaly, upřímně vrátit.

Naše škola nese jméno INSPIRA a motto Škola, kde se dobře dýchá. Dýchá se tam, kde je dost vzduchu pro otázku, omyl, opravu i radost. Pedagogika, kterou zde studujete, není soubor pouček o tom, jak dítě „správně spravovat“. Je to věda i umění doprovázet druhého člověka v růstu — a zároveň věda i umění růst samy.

Školní vzdělávací program říká jasně: máte se naučit uvažovat o učení svém i učení druhých jako o celoživotním procesu. Máte je umět plánovat, uskutečňovat, kontrolovat a reflektovat. Teorie vám k tomu dává oporu. Zároveň si od začátku osvojíte pokoru: pedagogika a kognitivní vědy přinášejí stále nové poznatky. Složením zkoušky cesta nekončí. Teprve začíná.

První ročník pokrývá tři velké celky — obecnou pedagogiku, obecnou didaktiku a vybrané kapitoly z dějin pedagogiky. Jsou to základy, na kterých později postavíte předškolní pedagogiku, pedagogiku volného času, speciální pedagogiku i praxi v mateřské škole a školní družině. Kdo pochopí pojmy, cíle, metody a historickou paměť oboru, nebude v praxi jen napodobovat, co vidí u druhých. Bude umět zdůvodnit, proč volí právě tento postup, a když selže, bude vědět, kde hledat jinou cestu.

Přeji vám, aby se vám nad těmito stránkami dobře dýchalo. Ptejte se. Nesouhlaste, když k tomu máte důvod. Hledejte příklady z vlastní zkušenosti — z rodiny, ze školní družiny, z tábora, z brigády s dětmi. Pedagogika začíná tam, kde se teorie potká s živým dítětem a s vaší ochotou podívat se nejdříve na sebe.

Jiří Štágl

Pohořelice, září 2026

Jak se skripty pracovat

Skripta jsou určena k práci v hodině i k samostudiu. Každá kapitola má stejnou stavbu, abyste se v ní rychle zorientovaly. Nečtěte jen očima. Zastavujte se u rámečků, pište do linek, zkoušejte úkoly nahlas se spolužačkou.

Značky, které potkáte

Rámeček	K čemu slouží
Klíčový pojem	Krátké, přesné vymezení slova, které budete potřebovat u ústní i písemné zkoušky.
Z praxe	Situace z mateřské školy, školní družiny nebo střediska volného času.
Citát k přemýšlení	Věta z díla, které patří k paměti oboru. Nejde o ozdobu, ale o otázku.
Pozor	Častý omyl, záměna pojmů nebo zjednodušení, které škodí.
Co si odnáším...	Krátká sebereflexe na konci kapitoly nebo celého modulu.

Doporučený postup při učení

- Nejdříve si přečtete cíle kapitoly. Zeptejte se: čemu mám na konci rozumět?
- Výklad čtete pomalu. Po každém oddíle si zkuste vlastními slovy říct hlavní myšlenku.
- Tabulky nepřeskakujte — jsou zhuštěným přehledem, který se dobře učí i opakuje.
- Otázky k zamyšlení nejsou „navíc“. Jsou jádrem pedagogického myšlení.
- Úkoly plňte písemně. Právě psaní nutí přesnost. U citací dodržujte bibliografický zápis.
- Případové studie řešte nejdříve samy, teprve potom ve dvojici. Obhajujte svůj postup.
- Linky na poznámky nejsou ozdoba. Pište sem i to, s čím nesouhlasíte. Pokud raději malujete, malujte

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Učte se tak, jak budete jednou učit děti: s cílem, s příkladem, s opakováním a s upřímnou zpětnou vazbou. Když kapitole nerozumíte, není to ostuda. Je to informace, že potřebujete jiný příklad, pomalejší tempo nebo otázku na vyučujícího.

Vztah k maturitě a k praxi

Předmět Pedagogika je součástí odborného jádra oboru. Spolu s psychologií a didaktikou pedagogických činností tvoří základ, ze kterého budete skládat maturitu i vstupovat do praxe. V 1. ročníku ještě neprobíráme celou předškolní pedagogiku ani pedagogiku volného času — ty přijdou později. Bez pojmů, didaktiky a historické paměti by však byly jen souborem triků. My chceme, abyste věděly, proč něco děláte.

Hodnocení ve škole INSPIRA sleduje nejen to, co umíte odříkat, ale i to, jak přemýšlíte, jak argumentujete a jak jste ochotny revidovat vlastní názor. Skripta vám k tomu dávají slovník, mapu a cvičiště. Cestu po nich musíte ujít samy.

Tři pilíře pedagogického myšlení INSPIRA

Každá škola, která myslí vážně na výchovu, má nejen učební plán, ale i příběh, ke kterému se vrací, když je nejistá. Náš příběh stojí na třech jménech. Nejsou to ikony k uctívání. Jsou to tři pohledy, které se navzájem korigují: celek a řád, svoboda a autenticita, sebereflexe a stín.

Jan Amos Komenský — pohled holistický a celoživotní

Komenský je základna. V Pampaedii formuloval myšlenku, že vzdělávání patří všem, týká se všeho podstatného a trvá od kolébky po hrob. Známa triáda omnes, omnia, omnino — všichni, všemu, všestranně — není heslo na nástěnce. Je to nárok: nenechat nikoho mimo, nezužovat dítě na jednu dovednost a nevychovávat jen „na zkoušku“.

Z Komenského si bereme přirozenost, názornost, vlídnost a radost z poznání. Učitelka není dozor nad látkou. Je průvodkyní. Informatorium školy mateřské nám připomíná, že předškolní věk má svou důstojnost a že smysly, řeč, hra a příklad dospělých jsou první školou člověka. Didaktické zásady — od známého k neznámému, od jednoduchého ke složitějšímu, od konkrétního k obecnému — budete používat v každé připravené činnosti.

CITÁT K PŘEMÝŠLENÍ

„Všechno ať plyne volně, bez násilí.“ J. A. Komenský, Velká didaktika. Násilí na dítěti, spěch a výsměch nejsou přirozenost. Jsou chyba metody.

“Omnia sponte fluent, absit violentia rebus”.

Lev Nikolajevič Tolstoj — pohled svobodný, etický a autentický

Tolstoj postavil v Jasné Polaně školu, která odmítala dril a vnější donucení. Věřil, že dítě má přirozenou chuť poznávat a že pedagog, který tuto chuť zadusí strachem, neučí, ale cvičí poslušnost. Z jeho zkušenosti si bereme důvěru v tvořivost dítěte a požadavek, aby pedagožka žila hodnoty, ke kterým zve.

To je nepříjemné a zdravé. Nemůžete děti učit slušnosti, když samy k sobě nejste slušné. Nemůžete je učit pravdomluvnosti, když před nimi hrajete roli. Tolstoj nám brání, abychom pedagogiku zúžili na techniku řízení skupiny. Výchova je také mravní práce na sobě.

Z PRAXE

Tolstoj ukazuje, že svoboda ve škole není chaos. Je to prostor, ve kterém dítě může chtít samo. Úkolem pedagožky je tento prostor střežit — pravidly, které dávají smysl, ne příkazy, které dávají jen strach.

Carl Gustav Jung — pohled seberefektivní

Jung připomíná, že vztah mezi pedagožkou a dítětem není jen metodika. Je to setkání dvou duší, z nichž jedna má více moci. Kdo tuto moc nevidí, snadno ji zneužije i s dobrým úmyslem. Jungův důraz na stín, na to, co v sobě nechceme vidět, je pro pomáhající profese nepostradatelný.

V prvním ročníku z Junga nebudeme dělat klinickou psychologii. Vezmeme si jednu pracovní zásadu: když vás na dítěti něco silně dráždí, zeptejte se nejdříve, zda to není něco, co odmítáte samy v sobě. Tím

neříkáme, že dítě „nemá problém“. Říkáme, že vaše reakce je také informací o vás. Bez této pokory se z didaktiky stane ovládání.

CITÁT K PŘEMÝŠLENÍ

„Pokud chceme u dítěte něco změnit, měli bychom napřed uvážit, zda to není něco, co by bylo lépe změnit v nás samých.“ C. G. Jung, *O psychologii dětské duše a výchově*.

Jak spolu tři pilíře pracují

Obr. 1 Tři pilíře INSPIRA: Komenský, Tolstoj, Jung.

Komenský dává celek a řád: kam jdeme, v jakém pořadí, s jakou názorností. Tolstoj hlídá svobodu a pravdivost vztahu. Jung hlídá, abychom do vztahu nenosily neuvědomělé zranění. Když jeden pilíř chybí, škola se kácí. Samotný řád bez svobody je kasárna. Samotná svoboda bez řádu je zanedbání. Samotná sebereflexe bez obsahu je zahleděnost do sebe.

Pilíř	Otázka, kterou klade pedagožce	Nebezpečí, před nímž chrání
Komenský	Je to přiměřené, názorné a určené všem?	Chaos, vyloučení, prázdný aktivismus
Tolstoj	Žiji to, co žádám? Nechávám dítě chtít?	Pokrytectví, drill, strach
Jung	Co z toho, co mě rozčiluje, je moje?	Projekce, vyhoření, zneužití moci

Tři pilíře potkáte v každém modulu. V obecné pedagogice jako otázku po cíli výchovy a po osobnosti pedagožky. V didaktice jako měřítko volby metody a hry. V dějinách jako nit, která spojuje antickou kalokagathii, Komenského vševýchovu, Tolstého školu i reformní hnutí 20. století. Nejde o to, abyste tyto tři muže „uměly“. Jde o to, abyste se na ně uměly obrátit, když budete ve třídě na rozpacích.

CO SI ODNÁŠÍM JAKO BUDOUCÍ PEDAGOŽKA

Který z tří pohledů mi je teď nejbližší? Který mi je nepříjemný — a proč právě ten bych mohla potřebovat?

Modul 1 · Obecná pedagogika

MODUL 1

Obecná pedagogika

20 výukových hodin · 1. ročník

Obecná pedagogika klade základy: čím se obor zabývá, jakými pojmy mluví, k čemu výchova směřuje a kdo je pedagožka, která ji nese. Bez tohoto jazyka byste později nedokázaly popsat, co se ve třídě děje, ani obhájit, proč volíte právě tuto činnost. Modul má 22 hodin. Nespěchejte. Pojmy se mají usadit.

Na konci modulu budete umět: správně používat základní pedagogickou terminologii; vysvětlit rozdíl mezi výchovou, vzděláváním, socializací a enkulturací; popsat soustavu pedagogických věd a jejich vztah k psychologii, sociologii a kognitivním vědám; charakterizovat složky výchovy a osobnost pedagožky; pracovat s odborným textem — pořídit výpisky, anotaci a správnou citaci.

1.1 Pedagogika jako vědní obor

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Vymezit předmět pedagogiky a odlišit ji od pouhého „selského rozumu o dětech“.
- Popsat soustavu pedagogických disciplín a najít v ní své budoucí uplatnění.
- Vysvětlit, jak pedagogice pomáhají psychologie, sociologie a kognitivní vědy.

1.1.1 Předmět pedagogiky a její vymezení

Pedagogika je věda o výchově a vzdělávání člověka v celém průběhu života. Zkoumá edukační realitu — tedy vše, co se skutečně děje, když se někdo učí a někdo druhý, nebo prostředí samo, na něj působí. Zkoumá edukační procesy: jak se učení spouští, udržuje, koriguje a hodnotí. A zkoumá edukační prostředí: rodinu, školu, vrstevníky, média, krajinu, digitální svět.

Cílem pedagogiky není jen popsat, „jak to chodí“. Cílem je porozumět zákonitostem záměrného i bezděčného působení na rozvoj osobnosti a hledat, jak toto působení kultivovat. Proto je pedagogika zároveň vědou teoretickou i praktickou. Teorie bez praxe je prázdná. Praxe bez teorie je slepá — opakuje zvyk a říká mu metoda.

KLÍČOVÝ POJEM

Edukace je souhrnné označení pro výchovu a vzdělávání. Edukant (někdy edukand) je ten, kdo se učí. Edukátor je ten, kdo učení záměrně podporuje. V mateřské škole je edukantem dítě, edukátorkou učitelka — ale i starší kamarád, babička nebo kniha.

Proč nestačí „mít ráda děti“? Protože náklonnost je podmínka, nikoli kvalifikace. Láska k dětem bez poznání vývojových potřeb umí ublížit stejně jako chladná technika bez vztahu. Pedagogika vám dává slova pro to, co cítíte, a kritéria pro to, co děláte. Když dítě pláče při loučení, není to „jen scéna“. Může

to být separační úzkost, únava, špatně načasovaný příchod, nebo váš neklid, který dítě čte dřív, než ho pojmenujete.

Pedagogika se ptá třemi typy otázek. Deskriptivní: co se děje? Explanační: proč se to děje? Normativní: jak by to mělo být, aby to sloužilo dítěti a společnosti? Dobrá pedagožka střídá všechny tři. Kdo zůstane jen u popisu, nestanoví cíl. Kdo zůstane jen u norem, káže. Kdo zůstane jen u vysvětlování, omlouvá všechno a nemění nic.

Z PRAXE

Ve školní družině se po obědě pět dětí hádá o jednu stavebnici. Deskripce: konflikt o omezený zdroj. Explikace: únava, málo materiálu, nejasné pravidlo. Norma: jak nastavit půjčování, aby se děti učily čekat, aniž by se učily bezmoci?

Pedagogika není totéž co školství. Školství je soustava institucí, zákonů a organizace. Pedagogika je věda, která školství zkoumá, ale zabývá se i výchovou v rodině, v zájmovém kroužku, v nemocnici, ve vězení, v dospělosti a ve stáří. Proto budete číst i o věcech, které se „ve školce nedějí“ — dějí se v životě dítěte, které do školky přichází.

1.1.2 Soustava pedagogických věd

Pedagogika se během dvou staletí rozrostla do soustavy oborů. Obecná pedagogika zkoumá základní kategorie: výchovu, vzdělávání, cíl, prostředek, vztah. Obecná didaktika je teorií vyučování a učení — jak uspořádat obsah, metody, formy a hodnocení. Oborové didaktiky pak totéž dělají pro konkrétní oblasti: hudební, výtvarnou, pohybovou, jazykovou.

Předškolní pedagogika zkoumá specifika dětí od narození do vstupu do základní školy. Mimoškolní pedagogika — pedagogika volného času — se věnuje školní družině, klubu, středisku volného času, táboru, kroužku. Speciální pedagogika se zabývá vzděláváním lidí se speciálními vzdělávacími potřebami. Sociální pedagogika sleduje vliv prostředí, ohrožení a opory. Srovnávací pedagogika porovnává systémy různých zemí. Dějiny pedagogiky zkoumají, odkud se vzaly naše samozřejmosti.

Disciplína	Otázka, kterou klade	Příklad z vaší budoucí praxe
Obecná pedagogika	Co je výchova a k čemu směřuje?	Proč vedeme děti k samostatnosti, ne jen k poslušnosti?
Obecná didaktika	Jak uspořádat učení, aby mělo smysl?	Proč volím hru, ne výklad u tabule?
Předškolní pedagogika	Jak se učí dítě 2–6 let?	Jak připravit ranní kruh pro tříleté?
Pedagogika volného času	Jak vzdělávat, když dítě nemusí?	Jak družina není „hlídání do odpoledne“?
Speciální pedagogika	Jak vzdělávat s překážkou a s nadáním?	Jak zapojit dítě s odkladem řeči do hry?
Dějiny pedagogiky	Odkud se vzaly naše jistoty?	Proč má MŠ vůbec existovat?

Obr. 2 Soustava pedagogických věd. V 1. ročníku stojíme nahoře.

V 1. ročníku zůstáváme u obecné pedagogiky, didaktiky a dějin. Ostatní obory jen mapujeme, abyste věděly, kam sáhnout později. Už teď si ale všimněte: vaše uplatnění v mateřské škole, školní družině nebo středisku volného času leží na křížení několika disciplín. Nikdy nebudete „jen“ učitelkou metod. Budete také pozorovatelkou prostředí, partnerkou rodiny a strážkyní bezpečí.

KLÍČOVÝ POJEM

Aplikované pedagogické disciplíny nejsou „méně vědecké“. Jsou vědou otočenou k určitému terénu. Obecná pedagogika bez nich ztrácí krev. Oni bez ní ztrácejí kompas.

1.1.3 Hraniční vědní obory

Pedagogika nestojí sama. Člověk, kterého vychováváte, má tělo, vztah, kulturu a mozek. Proto pedagogika spolupracuje s vědami, které tyto vrstvy zkoumají. Nepřebírá z nich všechno. Bere si to, co pomáhá rozumět učení a vztahu.

Psychologie — včetně vývojové, sociální a hlubinné — dává poznání věkových a individuálních zvláštěností. Říká vám, že tříleté dítě ještě nehraje samo od sebe fair play podle pravidel desetiletých. Jungovský pohled navíc připomíná, že i vy máte nevědomé vzorce: potřebu být milovaná, strach z chaosu, chuť zachraňovat. Bez psychologie snadno zaměníte vývojový jev za „zlobení“.

Sociologie ukazuje, že dítě nepřichází z vakua. Přichází z rodiny, čtvrti, jazyka, chudoby nebo hojnosti, z víry nebo z její absence. Inkluze není jen technika zapojení. Je to porozumění tomu, že stejná hra nemá pro dvě děti stejný význam, když jedno zná les z výletů a druhé zná jen parkoviště.

Kognitivní vědy a neurovědy zkoumají, jak se učí mozek: pozornost, pracovní paměť, emoce jako brána k zapamatování, význam pohybu a spánku, plasticita. Pro vás z toho plyne praktické: prožitkové a smyslové učení není „hra na efekt“. Je to cesta, kterou si předškolní dítě poznatek skutečně uloží. Výklad bez těla a obrazu se u čtyřletých většinou mine cílem.

Hraniční obor	Co pedagogice půjčuje	Co z toho plyne v MŠ / ŠD
Psychologie	Vývoj, emoce, osobnost, učení	Přiměřená očekávání, sebereflexe, klidný vztah
Sociologie	Rodina, vrstva, kultura, instituce	Porozumění zázemí, citlivá komunikace s rodiči
Kognitivní vědy	Pozornost, paměť, plasticita	Krátké celky, pohyb, smysly, opakování
Filozofie a etika	Otázky po dobrém životě a důstojnosti	Proč nevychováváme jen k výkonu
Biologie a medicína	Zrání, zdraví, smysly, řeč	Spolupráce s odborníky, režim, hygiena

POZOR

Hraniční věda není nadřizený. Lékař neurčí výchovný cíl. Psycholog neurčí, jaká pohádka je didakticky vhodná. Pedagožka rozhoduje pedagogicky — ale rozhoduje poučeně.

Ve škole INSPIRA záměrně propojujeme pedagogiku s psychologií. Ne proto, abyste z vás dělaly terapeutky. Proto, abyste věděly, že každé výchovné působení prochází vztahem a že vztah začíná ve vás. Když v psychologii budete mapovat vlastní osobnost, v pedagogice se naučíte, k čemu tuto mapu použít: k plánování, k rozhovoru s dítětem, k tomu, abyste v krizi nespady do prvního impulsu.

Otázky k zamyšlení

1. Čím se pedagogika liší od pouhého „zájmu o děti“ a od školství jako instituce?
2. Kterou pedagogickou disciplínu budete ve své vysněné praxi potřebovat nejčastěji — a kterou byste mohly podcenit?
3. Uvedte jednu situaci z vlastního dětství, kterou byste dnes popsaly slovy edukace, prostředí a proces.

Úkoly

1. Nakreslete myšlenkovou mapu soustavy pedagogických věd. Doprostřed dejte slovo pedagogika, na větve disciplíny a k každé jeden příklad z MŠ, ŠD nebo rodiny.
2. Vyberte si jeden hraniční obor a napište půl strany: jak by změnil váš pohled na dítě, které odmítá společnou svačinu.

Moje poznámky a otázky k hodině

1.2 Základní pedagogické pojmy a procesy

Doporučená hodinová dotace: 5 hodin

Cíle kapitoly

- Rozlišit výchovu, vzdělávání, socializaci, enkulturaci a péči.
- Popsat záměrné a bezděčné působení a uvést příklady obou.
- Vysvětlit, proč je vlastní aktivita jedince součástí výchovy, ne její překážkou.

1.2.1 Výchova, vzdělávání, socializace, enkulturace

Jazyk pedagogiky je přesný proto, aby se v něm dalo myslet. Když tři věci nazvete stejně, nevidíte mezi nimi rozdíl — a pak je špatně léčíte. Začněme čtyřmi pojmy, které se v běžné řeči pletou.

Výchova je záměrné, cílevědomé, soustavné a všestranné působení na osobnost člověka, jehož smyslem je připravit jej k životu s druhými i k životu se sebou. Není to jen kárání. Není to jen chvála. Je to dlouhodobé utváření postojů, návyků, vztahu k hodnotám a schopnosti rozhodovat se. Výchova má směr. Kdo říká „jen ať si dítě dělá, co chce“, také vychovává — vychovává k tomu, že hranice neexistují, nebo že na něj nikdo nemá čas.

Vzdělávání je proces osvojování soustavy vědomostí, dovedností, návyků, hodnot a postojů. Ve škole o něm mluvíme nejčastěji. Není však jen školní. Dítě se vzdělává, když se učí zavázat tkaničku, poznat drozda, počkat, až druhý domluví. Vzdělání je výsledek tohoto procesu — to, co v člověku zůstalo a co umí použít.

Socializace je začleňování do společnosti: osvojování norem, rolí, jazyka vztahů. Probíhá celý život. Primární socializace se děje hlavně v rodině, sekundární ve škole, mezi vrstevníky, v práci. Pedagožka je významný socializační činitel, ale není jediný a často ani nejmocnější.

Enkulturační je osvojování kultury v širším smyslu: jazyka, příběhů, svátků, jídla, hudby, vkusu, tabu, humorů. Dítě, které v MŠ potká vánoční zvyk, lidovou píseň nebo způsob, jak se zdraví u dveří, vstupuje do kultury. Enkulturační může být otevřená — zve k mnohosti — nebo uzavřená — říká, že „naši“ jsou jediní správní. To je už etické rozhodování školy.

Pojem	Jádro	Příklad v MŠ
Výchova	Utváření osobnosti a hodnot	Učíme se omluvit, ne jen „říct promiň“
Vzdělávání	Osvojování poznatků a dovedností	Třídíme listy podle tvaru a barvy
Socializace	Vstup do norem a rolí	Ve frontě na umyvadlo čekám, nestrkám
Enkulturační	Vstup do kultury	Zpíváme koledu a víme, proč se zpívá
Péče	Ochrana, hygiena, bezpečí, nasycení	Přebalení, spánek, čistý stůl

KLÍČOVÝ POJEM

Péče není méněcenná „nebyť pedagogika“. Bez péče výchova nemůže začít. Hladové, vymrzlé nebo vyčerpání dítě se neučí. Zároveň péče sama o sobě výchovu nenahradí: najíst se lze i v prostředí, které dítě ponižuje.

V praxi se tyto procesy prolínají. Jedna vycházka do parku může být zároveň vzděláváním (poznáváme stromy), výchovou (nešlapeme do záhonu), socializací (jdeme ve dvojicích, zdravíme paní školnici) i enkulturací (říkáme si říkadlo o dešti). Vaším úkolem není procesy oddělit v životě. Je oddělit je v myšlení, abyste věděly, který cíl právě sledujete.

1.2.2 Záměrné a bezděčné, formální a neformální

Ne všechno, co dítě formuje, jste naplánovaly v třídním vzdělávacím programu. Záměrné působení má cíl, prostředek a alespoň hrubou představu výsledku: ranní kruh o podzimu, nácvik umývání rukou, rozhovor po konfliktu. Bezděčné působení probíhá mimoděk: tón vašeho hlasu, to, koho si všímáte první, jak se loučíte s rodiči, zda se omlouváte, když se spletete.

Bezděčné působení je často silnější než to záměrné. Děti čtou vztah dříve než instrukci. Tolstoj by řekl: vychováváte tím, kým jste, ne tím, co kážete. Jung by doplnil: vychováváte i tím, co v sobě nevidíte. Proto je sebereflexe pedagogický nástroj, ne luxus pro volný čas.

Z PRAXE

Říkáte dětem, že se naslouchá, ale zatímco Anička mluví, uklízíte kostky a odpovídáte „hm“. Naučily jste je, že naslouchání je heslo, ne skutek. To je skryté kurikulum — k němu se vrátíme v didaktice.

Formální vzdělávání probíhá v institucích podle oficiálních programů: mateřská škola, základní škola, vaše střední škola. Neformální probíhá organizovaně, ale mimo hlavní školní povinnost: kroužek, tábor, ZUŠ. Informální je nestrukturované učení v životě: rozhovor u večeře, hra na dvoře, video, cesta autobusem. Pedagožka volného času pracuje často na pomezí neformálního a informálního. Právě proto musí umět vidět učení i tam, kde není „hodina“.

1.2.3 Faktory podmiňující lidský vývoj

Vývoj osobnosti není dílem jedné síly. Tradičně rozlišujeme tři skupiny faktorů, které se neustále ovlivňují. Kdo z nich udělá jediného viníka nebo jediného spasitele, se mýlí.

Vnitřní faktory zahrnují dědičnost, vrozené dispozice, temperament, zrání nervové soustavy, tělesné předpoklady. Dítě, jehož řeč zraje pomaleji, není „líné“. Dítě s vysokou potřebou pohybu není „nezvladatelné“ — je jiné a potřebuje jiné uspořádání dne. Biologie neurčuje osud, ale klade meze a nabízí možnosti.

Vnější faktory jsou prostředí: rodina, bydlení, výživa, jazyk domova, vrstevníci, média, chudoba nebo jistota, válka nebo mír. Prostor může vývoj podpořit i zlomit. Pedagožka prostředí zcela neovládá — ale část prostředí tvoří ona sama: třída, režim, vztahy, estetika koutků, způsob, jak se mluví o omylu.

Třetím faktorem je pedagogické působení a vlastní aktivita jedince. Člověk není jen výsledkem genů a poměrů. Od útlého věku se podílí na sobě: zkouší, vzdoruje, napodobuje, ptá se, volí. Sebevýchova u předškolního dítěte není filozofický deník. Je to „zkusím to znovu“, „nechci už být“, „chci pomoci“. Tolstoj na tento prvek sází téměř vše. My ho neabsolutizujeme, ale neztrácujeme. Bez aktivity dítěte je výchova drezúra.

Faktor	Co nelze změnit hned	Co může pedagožka ovlivnit
Vnitřní	Temperament, tempo zrání	Přizpůsobit očekávání a nabídku činností
Vnější	Chudobu rodiny, rozvod	Bezpečné klima, srozumitelná pravidla, spolupráce
Aktivita a výchova	Minulé zkušenosti dítěte	Volbu, výzvu, oporu, příklad, reflexi

Obr. 3 Vývoj dítěte jako souhra tří skupin faktorů.

POZOR

Věta „takové už to dítě je“ ukončuje myšlení. Věta „takové teď je, a já hledám, co mu pomůže o krok dál“ myšlení začíná. Mezi nimi leží celá pedagogika.

Otázky k zamyšlení

1. Najděte situaci, která je zároveň výchovou i vzděláváním. Co by se stalo, kdybyste sledovaly jen jeden z cílů?
2. Který z faktorů vývoje jste ve vlastním dětství slýchaly přeceňovat („vždyť je po tátovi“, „vina školy“, „ať si pomůže sama“)?
3. Jak poznáte, že dítě projevuje sebevýchovu, i když ještě neumí slovo „sebevýchova“?

Úkoly

1. Napište čtyři krátké definice vlastními slovy: výchova, vzdělávání, socializace, enkulturace. Každou opřete o jeden příklad, který není ze skript.
2. Pozorujte jeden den ve škole nebo v rodině a запиšte tři bezděčné výchovné vlivy. U každého uveďte, jaký postoj se jím může dítě učit.

1.3 Všeobecná teorie a cíl výchovy

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Vysvětlit, proč výchova potřebuje cíl, a uvést nebezpečí cílů příliš úzkých.
- Charakterizovat složky výchovy a ukázat jejich jednotu v jedné činnosti.
- Porozumět celoživotnímu učení jako cíli, ne jako sloganu.

1.3.1 K čemu výchova směřuje

Cíl je představa žádoucího výsledku, která řídí volbu prostředků. Bez cíle je činnost jen zaměstnávání. S špatným cílem je činnost škodlivá i tehdy, když vypadá hezky na fotce. Pedagogický cíl odpovídá na otázku: kým má člověk díky této výchově spíše být?

Historie nabízí různé odpovědi: poslušný občan, zbožný křesťan, užitečný pracovník, svobodný jedinec, všestranně rozvinutá osobnost, kompetentní absolvent. INSPIRA se hlásí k tomu, aby absolventka uměla poznávat, jednat, být sama sebou a žít s druhými — čtyři pilíře vzdělávání pro 21. století, které najdete i v našem ŠVP. K tomu patří tvořivost, sebereflexe a schopnost unést změnu.

Cíl má vrstvy. Ideál je vzdálený obraz (moudrost, lidskost). Obecný cíl konkretizuje ideál pro školu (samostatnost, ohled, radost z poznání). Specifický cíl se váže k činnosti (dítě pojmenuje čtyři stromy v zahradě, počká na kamaráda u dveří). Dobrá příprava zná specifický cíl a pamatuje na ideál. Špatná příprava zná jen aktivitu: „budeme malovat ježka“.

KLÍČOVÝ POJEM

Cíl činnosti není totéž co téma. Téma je ježek. Cíl může být: koordinace prstů, soucit s živým tvorem, spolupráce ve dvojici, radost z dokončení. Pokud nevíte cíl, nevíte, podle čeho činnost zhodnotit.

Cíle mají být přiměřené věku, dosažitelné, srozumitelné vám i — přiměřeně — dětem, a slučitelné s důstojností. Cíl „všechny děti budou sedět dvacet minut v naprosté tichosti“ může sloužit vašemu klidu, ne jejich vývoji. Cíl „každé dítě dostane příležitost promluvit“ slouží demokratické kultuře třídy.

1.3.2 Složky výchovy

Tradice člení výchovu na složky, aby nic podstatného nezapadlo. Členění je pomůcka, ne plot. Živé dítě se nevyvíjí v šuplících. Přesto je užitečné vědět, které stránky osobnosti máte v hledáčku.

Mravní výchova utváří svědomí, empatii, spravedlnost, odvahu přiznat chybu, úctu k druhému. Není to kázání. Je to každodenní řešení drobných křivd, péče o pravdivost a o to, aby silnější nevládl slabšímu. Rozumová výchova rozvíjí myšlení, řeč, zvědavost, schopnost ptát se a spojovat jevy. V MŠ to není pre-encyklopedie. Je to „proč padá list“ a „jak poznáme, že je voda studená“.

Estetická výchova otvírá vnímání krásy a tvoření: barva, tón, pohyb, slovo, příroda. Není rezervována pro „nadané“. Tělesná a zdravotní výchova pečuje o pohyb, smysly, hygienu, odolnost, radost z těla. Pracovní výchova učí dokončit, starat se, vážit si práce své i cizí. Environmentální výchova — v naší škole obzvlášť blízká — buduje vztah k živému světu, k omezenosti zdrojů a k odpovědnosti za místo, kde žijeme.

Složka	Otázka k dítěti	Riziko jednostrannosti
Mravní	Umím neublížit a napravit?	Moralizování bez vztahu
Rozumová	Ptám se a hledám souvislosti?	biflování názvů bez porozumění
Estetická	Umím vnímat a tvořit?	Jen výsledek na výstavu, ne prožitek
Tělesná	Mám radost z pohybu a pečuji o tělo?	Výkon a srovnávání těl
Pracovní	Dovedu dokončit a pomoci?	Dítě jako levná pracovní síla
Environmentální	Všímám si živého a šetřím?	Strašení apokalypsou místo vztahu

Obr. 4 Složky výchovy obklopují jedno dítě — neodděluje je v životě.

Komenský by trval na všestrannosti. Tolstoj by se zeptal, zda složky žijete. Jung by varoval před tím, že v některé složce kompenzujete vlastní deficit: pedagožka, která se bojí nepořádku, přetíží pracovní návyky; pedagožka, která se bojí ticha, přetíží program. Sledujte, kterou složku ve svých přípravách zapomínáte. To bývala mapa vašeho stínu.

Z PRAXE

Jeden podzimní den v zahradě: děti hrabou listí (pracovní), poznávají javor a dub (rozumová), skládají mandalu z listů (estetická), střídají se u hrábí (mravní), běhají s koši (tělesná), vrací žízlu do hlíny (environmentální). Jedna činnost, šest složek. To je umění přípravy.

1.3.3 Celoživotní učení

ŠVP INSPIRA staví do středu myšlenku, že učení je vědomý a reflektovaný celoživotní proces. Komenský ji vyslovil v Pampaedii dávno před tím, než se stala evropským heslem lifelong learning. Pro vás má dva směry. První: dítě, které teď doprovázíte, se bude učit ještě dlouho po vás. Neuzavírejte mu chuť otázkou „to už umíš, tak mlč“. Druhý: vy samy nejste hotové. Diplom není konec zvědavosti.

Celoživotní učení zahrnuje formální stupně (škola, později třeba vysoká), neformální kurzy i informální zkušenost. Zahrnuje odvykání omylům. Zahrnuje odvahu říct „tohle už nestačí“. V době, kdy se mění technologie, klima i podoba práce, je schopnost učit se důležitější než zásoba hotových odpovědí.

Prakticky to znamená: ved'te děti k tomu, aby věděly, jak se učí, ne jen co umí. Ptejte se „jak jsi na to přišla?“, „co ti pomohlo?“, „co zkusíš příště?“ Sami si ved'te jednoduchý záznam: čemu jsem tento týden porozuměla v pedagogice a co jsem o sobě zjistila v praxi nebo v hodině. To je začátek profesního portfolia.

Otázky k zamyšlení

1. Jaký rozdíl je mezi cílem „děti budou hodné“ a cílem „děti se učí řešit spor slovy“?
2. Kterou složku výchovy vaše bývalá škola posilovala nejméně? Jak se to na vás projevilo?
3. Co by znamenalo celoživotní učení konkrétně pro vás v červnu na konci 1. ročníku?

Úkoly

1. Napište ke zvolené činnosti v MŠ (např. pečení jablečného závinu) alespoň jeden cíl pro každou složku výchovy. Cíle formulujte jako pozorovatelné jednání dítěte.
2. Přečtěte si v ŠVP INSPIRA profil absolventa (oddíl 3) a vypište tři věty, které navazují na tuto kapitolu. Uveďte stránku.

Moje poznámky a otázky k hodině

1.4 Osobnost pedagožky a její profesní kompetence

Doporučená hodinová dotace: 5 hodin

Cíle kapitoly

- Popsat klíčové kompetence učitelky MŠ a vychovatelky.
- Vysvětlit význam sebereflexe a psychohygieny pro kvalitu práce i pro děti.
- Rozpoznat varovné signály syndromu vyhoření a navrhnout první ochranné kroky.

1.4.1 Profese, která vychovává vztahem

Pedagožka je odbornice i člověk ve vztahu. Kvalifikace bez lidskosti je chladná. Lidskost bez kvalifikace je nebezpečná добрta. ŠVP po vás chce obojí: odborné vědomosti a kultivovanou osobnost. Osobnost se necvičí jednou přednáškou. Cvičí se každým dnem: jak mluvíte, jak stojíte, jak přiznáte omyl, jak unesete pláč, jak pochválíte bez srovnávání.

Děti nepotřebují dokonalou učitelku. Potřebují předvídatelnou, pravdivou a dostupnou. Předvídatelnost dává bezpečí: vím, jak reaguješ, když se rozbije hrnek. Pravdivost dává důvěru: když řekneš „přijdu za chvíli“, přijdeš. Dostupnost dává vztah: i když jsi přísná k činu, nejsi zlá k dítěti.

KLÍČOVÝ POJEM

Kompetence je prokázaná schopnost jednat v určité situaci. Není to jen znalost ani jen vlastnost. Je to spojení vědění, dovednosti a postoje, které se projeví v činu. „Umím o empatii mluvit“ ještě není kompetence. Kompetence je, když se skloníte k plačícímu dítěti a ne k svému telefonu.

1.4.2 Klíčové profesní kompetence

Různé katalogy kompetencí se liší v počtu položek, ne v duchu. Pro učitelku mateřské školy a vychovatelku potřebujete přinejmenším následující soubor. Učte se ho ne jako seznam ke zkoušce, ale jako zrcadlo: kde jsem silná, kde jsem začátečnice.

Kompetence	Projev v praxi	Jak ji cvičit už v 1. ročníku
Odborně-předmětová	Znáte pedagogiku, psychologii, literaturu, umění, pohyb	Poctivé studium, četba, vlastní tvořivost
Didaktická	Umíte naplánovat, uvést, přizpůsobit a uzavřít činnost	Přípravy nanečisto, mikrovučování
Diagnostická	Pozorujete dítě, vidíte pokrok i tíseň	Záznam pozorování, ne nálepka
Komunikační	Mluvíte s dítětem, rodičem i kolegyní srozumitelně a uctivě	Hlas, slovník, naslouchání
Sociální	Budujete skupinu, řešíte konflikt, berete ohled na tiché	Práce ve dvojici, reflexe sporů ve třídě
Seberefektivní	Vidíte svůj podíl, učíte se z omylu	Deník, Jungova otázka, zpětná vazba
Občanská a etická	Chráníte důstojnost, soukromí, bezpečí	MLčenlivost, odmítnutí pomluvy

Obr. 5 Soubor kompetencí pedagožky. Sebereflexe je v INSPIRA záměrně zdůrazněná.

Diagnostická kompetence v 1. ročníku neznamena stanovovat diagnózy. Znamená pozorovat: kdy dítě ožije, kdy se stáhne, s kým si hraje, jak drží tužku, zda rozumí pokynu. Nálepky („zlobivý“, „hyperaktivní“, „problémový“) diagnostiku zabíjejí. Popis chování ji otevírá: „při přechodu zvenku dovnitř křičí a hází batohem“.

Komunikační kompetence zahrnuje hlas — váš pracovní nástroj. Křičet není síla. Síla je, když vás děti slyší v běžné hlasitosti, protože vědí, že vaše slovo platí. Zahrnuje i mlčení: dát dítěti čas, nechat otázku viset, nevyskakovat s hotovou odpovědí. Zahrnuje komunikaci s rodiči: stručnou, konkrétní, chránící důstojnost dítěte i rodiny. Chodba školy není místo pro rozbor intimních věcí.

1.4.3 Psychohygienu a syndrom vyhoření

Pedagogická profese patří mezi pomáhající. Dává smysl a bere energii. Kdo chce dlouho dávat, musí vědět, odkud bere. Psychohygienu není egoismus. Je to ochrana dětí před unavenou, podrážděnou nebo cynickou dospělou.

Syndrom vyhoření (burnout) je stav dlouhodobého vyčerpání, který se projevuje úbytkem energie, citovým odstupem od lidí, kterým máte sloužit, a pocitem, že práce ztrácí smysl. Často mu předchází období, kdy jste dávaly víc, než jste měly — z nadšení, ze strachu, že nebudete dost dobré, z neschopnosti říct ne. Jung by řekl, že jste se identifikovaly s rolí pomocnice a zapomněly na člověka, který tu roli nese.

Varovné signály: dráždí vás běžný hluk herny; dítěti říkáte věci, za které byste se dřív styděly; těšíte se jen na nemoci a prázdniny; kolegyním pomlouváte děti; nespíte; bolí vás záda a hlas; nic vás netěší. Jeden špatný den není vyhoření. Měsíce takového ladění už mohou být.

Ochrana	Konkrétní čin	Falešná náhražka
Hranice	Odcházím včas, nenosím si práci v těle domu	Být pořád k dispozici „pro děti“
Tělo	Spánek, jídlo, pohyb, hlasový klid	Káva a přeskakování svačiny
Vztahy	Lidé, před nimiž nemusím hrát učitelku	Jen sborovna a stížnosti
Smysl	Malé radosti, které vidím, ne jen vady	Srovnávání s „ideální kolegyní“
Pomoc	Rozhovor, supervize, lékař, když je třeba	„Zvládnou to sama, vždyť jiné taky“

KLÍČOVÝ POJEM

Sebereflexe není sebetrýzeň. Sebetrýzeň říká: jsem špatná. Sebereflexe říká: tohle jsem udělala, tohle to s dítětem udělalo, příště zkusím toto. První bere sílu. Druhá ji vrací.

Už ve škole si osvojte drobné rituály: po náročné hodině tři nádechy, než otevřete telefon; jednou týdně zápis „co se povedlo“; kamarádka, které smíte říct „dneska jsem byla příkrá“. Tolstojovská autenticita neznamená vylít na děti svou náladu. Znamená ji nejdřív poznat a neočesat ji o druhé.

Otázky k zamyšlení

1. Která kompetence vám teď připadá nejsnáze cvičitelná a která vás nejvíc zaskočila?
2. Jaký je rozdíl mezi přísností a tvrdostí? Uveďte příklad z vlastní školní zkušenosti.
3. Proč je vyhořelá pedagožka rizikem pro dítě, i když „ještě stíhá program“?

Úkoly

1. Napište otevřený dopis sobě za čtyři roky: jaké pedagožce nechcete být a jaké chcete. Opřete se o jeden z tří pilířů školy.
2. Sestavte osobní minikodex o pěti větách: jak budu mluvit o dětech, když mě neslyší.

Moje poznámky a otázky k hodině

1.5 Práce s pedagogickými spisy a literaturou

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Rozlišit primární pramen, sekundární literaturu a populární text.
- Pořádit výpisky, anotaci a správnou citaci včetně bibliografického záznamu.
- Porovnat myšlenku historického textu se současnou praxí v MŠ nebo ŠD.

1.5.1 Proč číst staré knihy

Pedagogika se nedělá jen pozorováním „jak to dělají u nás ve školce“. Dělá se i čtením lidí, kteří o výchově přemýšleli dřív a hlouběji, než stihneme v jedné hodině. Komenského Informatorium, Tolstého stati o škole, Jungovy poznámky k dětské duši nejsou starožitnosti. Jsou rozhovor. Vy do něj vstupujete otázkou: co z toho platí pro dítě, které zítra potkám?

Primární pramen je text autora samého — Komenský, Rousseau, Montessori. Sekundární literatura o něm píše a vykládá ho. Populární článek na webu může inspirovat, ale nestojí jako důkaz. Naučte se ptát: kdo to napsal? Kdy? Pro koho? Odkud ví, co tvrdí? ŠVP po vás chce, abyste s odbornou literaturou pracovali: výpisky, anotace, citace, bibliografické údaje.

KLÍČOVÝ POJEM

Anotace je stručný výtah o tom, čím se text zabývá a k čemu je čtenáři. Není to hodnocení „líbilo / nelíbilo“. Není to opis prvního odstavce. Je to mapa pro sebe i pro druhého, kdo knihu ještě neotevřel.

1.5.2 Výpisky, citace, poctivost

Výpisky nejsou přepis celé stránky. Jsou záznam myšlenek, které chcete udržet: vlastními slovy plus pár přesných citátů. U citátu vždy stránka a uvozovky. Co je v uvozovkách, musí být doslova. Co je parafráze, musí mít jinou stavbu věty, ale stejný smysl — a také odkaz na zdroj. Ukrást myšlenku je stejné jako ukrást citát.

Základní bibliografický zápis knihy v české zane: PŘÍJMENÍ, Jméno. Název. Místo: Nakladatel, rok. ISBN. U článku z časopisu přibývá název článku, časopis, ročník, číslo, strany. U webu datum citace a adresa. Ve škole budeme používat jednotný, srozumitelný zápis. Důslednost je víc než honba za tečkami — ale tečky patří k řemeslu.

Typ	Příklad zápisu
Kniha	KOMENSKÝ, Jan Amos. Informatorium školy mateřské. Praha: Kalich, 2007.
Stát ve sborníku	TOLSTOJ, Lev N. O školství a výchově. Praha: SPN, 1957.
Současná učebnice	PRŮCHA, Jan. Moderní pedagogika. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1228-7.
Kurikulární dokument	Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Praha: MŠMT, aktuální znění.
Web	MŠMT. Školský zákon č. 561/2004 Sb. [online]. [cit. 2026-09-19].

Při čtení historického textu dělejte tři sloupce: 1. Co autor říká? 2. V jakém světě to říká (doba, adresát, spor)? 3. Co z toho obstojí dnes a co je dobově omezené? Komenský píše v 17. století, Tolstoj v carském Rusku, Jung v první polovině 20. století. Úcta k textu není poslušnost ke každé větě. Úcta je poctivé porozumění a pak svobodný soud.

CITÁT K PŘEMÝŠLENÍ

„Číst“ na zkoušku tak, že si zapamatujete tři citáty, je drezúra. Číst proto, abyste měly s kým mluvit, když vám ve třídě dojde dech, je vzdělání. Druhé trvá déle a vydrží déle.

1.5.3 Miniatura práce s textem

Vezměme větu z Informatoria: matka je první učitelkou a domácnost první školou. Výpis: Komenský přisuzuje rodině — zvláště matce — klíčovou úlohu v předškolní výchově; škola na rodinu navazuje, nenahrazuje ji. Kontext: 17. století, důraz na rodinnou zbožnost a smyslovou zkušenost, ještě není instituce mateřské školy v dnešním smyslu. Dnes: rodina zůstává první, ale není jediná; MŠ rodinu doplňuje; mluvíme o zákonných zástupcích různých podob rodin; matka není jediná pečující osoba. Platí jádro: předškolní věk se nesmí odbýt jako „ještě ne škola“.

Takto budete číst i Tolstého poznámku, že škola má být místem, kam dítě chce jít, a Jungovu výzvu začít změnou u sebe. Tři autoři, tři doby, jedna otázka: jak neznat dítě ani pravdu o sobě.

Otázky k zamyšlení

1. Jaký je rozdíl mezi citátem, parafrází a anotací?
2. Proč nestačí říct „někde jsem četla, že Montessori říká...“?
3. Která kniha z doporučené literatury vám teď připadá nejméně lákavá — a co by mohlo být užitečné právě na ní?

Úkoly

1. Vyberte si jednu stranu z Informatoria školy mateřské (libovolné vydání). Pořídte výpisky o deseti řádcích, jeden doslovný citát se stránkou a pětivětou anotací.
2. Zapište bibliograficky tři různé typy pramenů: knihu, kurikulární dokument a webovou stránku MŠMT.

Moje poznámky a otázky k hodině

Případová studie k modulu 1

Začínající učitelka v mateřské škole

Klára nastoupila v září do třídy čtyřletých dětí. Má dobrou přípravu, pěkný hlas a strach, že selže. Po dvou týdnech si všimne, že chlapec Tomáš se nezapojuje do pohybových her na koberci. Když se činnost změní — z volné hry do kruhu, z kruhu ven, zvenku ke svačině — pláče, někdy se schová za skříň. Některé kolegyně říkají: „Je rozmazlený, musí si zvyknout.“ Maminka po odchodu působí spěšně a vinně. Klára cítí rostoucí neklid. Chce Tomášovi pomoci — a zároveň chce, aby „to v kruhu klapalo“, protože se bojí, že ředitelka uvidí nepořádek.

V pátek odpoledne je Klára vyčerpaná. Slyší se, jak na děti zvedá hlas. Doma si říká, že na to nemá. V noci ji napadne Jungova věta o změně u sebe — a neví, zda to není výmluva, jak se Tomášovi vyhnout.

Úkoly k případu

Úkoly

1. Pojmenujte, které jevy v situaci patří výchově, které vzdělávání, které socializaci a které péči.
2. Které profesní kompetence musí Klára zapojit nejdřív — a které by teď mohla přecenit ze strachu, že „nevládá program“?
3. Navrhněte tři konkrétní kroky na příští pondělí: jeden vůči Tomášovi, jeden vůči sobě, jeden vůči rodině. U každého napište cíl.
4. Jak by situaci viděl Komenský (přiměřenost, vlídnost), Tolstoj (svoboda, autenticita) a Jung (stín, projekce)? Napište po pěti větách.
5. Které bezděčné signály mohla Klára vysílat, aniž chtěla? Jak je ověřit?

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Nepište „ideální řešení“. Pište první poctivý pokus. V pedagogice se kvalita pozná podle toho, zda jste ochotny svůj pokus po setkání s dítětem opravit.

CO SI ODNÁŠÍM JAKO BUDOUCÍ PEDAGOŽKA

Kde jsem se v Kláře poznala? Kde v kolegyni, která říká „musí si zvyknout“? Co bych potřebovala uslyšet od vedoucí učitelky, abych mohla zůstat u dítěte i u sebe?

Shrnutí a procvičení k modulu 1

Než přejdete k didaktice, zastavte se. Obecná pedagogika je slovník. Kdo ho nemá, bude v dalších modulech jen odhadovat. Následující stránky nejsou nová látka. Jsou cvičiště.

Mapa pojmů jedním dechem

Pedagogika zkoumá edukaci — výchovu a vzdělávání — v určitém prostředí a procesu. Výchova utváří osobnost a hodnoty. Vzdělávání osvojuje vědění a dovednosti. Socializace vřazuje do norem. Enkulturační do kultury. Péče drží tělo a bezpečí. To vše se děje záměrně i bezděčně. Vývoj dítěte drží tři nitě: vnitřní předpoklady, prostředí a aktivita včetně vašeho působení. Cíl dává směr jméno. Složky hlídají, abyste nezapomněly na srdce, tělo, práci a krásu. Pedagožka to nese kompetencemi a udržuje se psychohygienou. Čte, cituje, přiznává zdroj.

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Přečtěte odstavec nahlas spolužačce a pak ho zavřete. Řekněte totéž svými slovy. Kde jste se zasekli, tam je díra k opakování.

Deset záměn, které kazí zkoušku i praxi

Záměna	Proč vadí	Jak to říct správně
výchova = kárání	zužuje profesi na trest	výchova je dlouhodobé utváření osobnosti
vzdělávání = biflování	zabíjí chuť	vzdělávání je osvojování k použití
péče = pedagogika	stačí najíst a hlídat	péče je podmínka, pedagogika je smysl
kompetence = znalost	umím říct, neumím jednat	kompetence se pozná v činu
sebereflexe = sebemrškačství	bere sílu	vidím podíl a volím příští krok
cíl = téma	dělám ježky bez důvodu	téma je látka, cíl je změna v dítěti
socializace = poslušnost	vychovám strach	socializace je vstup do rolí i práv
faktor prostředí = vina rodiny	vzdávám se	prostředí působí, já část prostředí tvořím
citace = ozdoba	kradu myšlenky	citace je poctivost a rozhovor
vyhoření = únava po akci	podcením signál	vyhoření je dlouhý odstup a ztráta smyslu

Vzor: jak vypadá poctivá anotace

Níže je vzor, ne k opsání na zkoušku, ale k napodobení struktury. Všimněte si: autor, dílo, o čem text je, komu byl určen, jedna hlavní myšlenka, k čemu vám je.

VZOROVÁ ANOTACE

KOMENSKÝ, Jan Amos. Informatorium školy mateřské. Praha: Kalich, 2007. Krátký spis určený především rodičům — v Komenského době zvláště matkám — o výchově dítěte do šesti let. Autor probírá rozvoj smyslů, řeči, návyků, hry a zbožnosti a trvá na tom, že předškolní věk je první škola člověka, ne čekání na „opravdové“ učení. Pro žákyni 1. ročníku je to primární pramen k otázce, proč MŠ není jen hlídání, a k nácviku čtení historického textu ve třech sloupcích: co říká — v jaké době — co platí dnes.

Mini-případ: svačina a tři faktory

Amálka (3;8) na svačině nic nejí. Kolegyně řekne: „Doma ji rozmazlují.“ Vy jste právě prošly faktory vývoje. Vnitřní: možná nemoc, senzitivita k pachu, tempo zrání žvýkání. Vnější: ranní konflikt, jiná chuť jídla než doma, hluk, stud před skupinou. Pedagogické a aktivita: má Amálka volbu velikosti porce? Vidí, že vy jíte v klidu? Smí říct ne, aniž bude potupena?

Úkoly

1. Napište ke každému faktoru jednu hypotézu a jeden první krok, který neponižuje dítě ani rodinu.
2. Která věta kolegyně je skryté kurikulum — a jaké poselství slyší ostatní děti u stolu?
3. Jak sem vložíte Jungovu otázku, aniž byste z Amálky udělaly „jen váš stín“?

Moje řešení mini-případu o svačině

Kontrolní list kompetencí — první sebehodnocení

Ohodnoťte se upřímně: 1 = teprve tuším, 2 = umím říct, 3 = umím uvést příklad, 4 = umím použít v přípravě, 5 = umím poučit spolužačku.

Kompetence / dovednost	1–5	Důkaz (konkrétní situace)
Definovat výchovu a vzdělávání vlastními slovy		
Pozorovat bez nálepky		
Stanovit cíl činnosti (ne jen téma)		
Poznat svůj podíl na konfliktu		
Pořídit výpisek a citaci		
Mluvit o dítěti uctivě, i když není přítomno		
Říct ne, když беру víc, než unesu		

Modul 2 · Obecná didaktika

MODUL 2

Obecná didaktika

22 výukových hodin · 1. ročník

Didaktika je teorie vyučování a učení. Říká, jak uspořádat obsah, metody, formy, prostředky a hodnocení, aby činnost měla cíl a dítě v ní mohlo růst. V mateřské škole a školní družině „vyučování“ nevypadá jako hodina zeměpisu. Přesto i hra, vycházka a svačina mohou být didakticky promyšlené — nebo jen vyplněný čas.

Na konci modulu budete umět: vysvětlit pojem kurikulum a jeho úrovně; orientovat se v RVP a ŠVP a pochopit cestu k třídnímu vzdělávacímu programu; charakterizovat organizační formy a výukové metody; vybrat didaktické prostředky a uspořádat prostředí; popsat dokumentaci a portfolio; zdůvodnit hru jako hlavní prostředek předškolního a zájmového vzdělávání a uvést typy her s příklady.

2.1 Teorie obsahu vzdělávání a proměny kurikula

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Vymezit kurikulum a rozlišit formální, neformální a skryté.
- Popsat dvoustupňové kurikulum v ČR: od RVP k ŠVP a k TVP.
- Vysvětlit, proč obsah není totéž co téma týdne na nástěnce.

2.1.1 Co je kurikulum

Slovo kurikulum pochází z latiny a znamená běh, dráhu. V pedagogice označuje celý projekt vzdělávání: cíle, obsah, metody, formy, čas, hodnocení i podmínky. Není to jen seznam témat. Je to odpověď na otázky: kam jdeme, čím, s kým, jak poznáme, že jsme došli, a v jakém klimatu cesta probíhá.

Formální kurikulum je to, co je zapsáno v oficiálních dokumentech: RVP, ŠVP, třídní plán, tematický blok. Neformální kurikulum jsou organizované činnosti mimo hlavní program: kroužek keramiky, školní akademie, výlet. Skryté kurikulum je to, co se děti učí, aniž je to v plánu: kdo má ve třídě hlas, jak se zachází s omylem, zda se dívky chválí za slušnost a chlapci za odvahu, zda se o některých rodinách mluví s úšklebkem v sborovně.

KLÍČOVÝ POJEM

Skryté kurikulum může podporovat formální, nebo je rušit. Škola, která v ŠVP píše o respektu a na chodbě křičí na dítě před ostatními, učí něco jiného, než proklamuje. Děti čtou toto druhé učení velmi přesně.

Obr. 6 Formální, neformální a skryté kurikulum působí najednou.

Obsah vzdělávání není hromada informací. Je to výběr z kultury, který škola považuje za hodný předání: jazyk, vztahy, příroda, umění, pohyb, práce, hodnoty. Každý výběr něco nechává venku. Proto je kurikulum vždy hodnotové rozhodnutí. Kdo říká „my jen plníme plán“, také rozhoduje — rozhoduje se nevíť odpovědnost.

Kurikulum se v dějinách měnilo. Kdysi stačilo číst, psát, počítat a znát katechismus. Později přibýly přírodní vědy, občanství, jazyky. Dnes mluvíme o kompetencích: o tom, co člověk umí s věděním udělat. RVP PV nestaví do středu osnovu předmětů, ale oblasti rozvoje a klíčové kompetence dítěte na prahu školy. To je velká změna myslí: ne „probrat podzim“, ale „podpořit, aby dítě umělo spolupracovat, vnímat, vyjadřovat se a zvládat sebe sama“.

2.1.2 Kurikulární dokumenty v České republice

Český systém je dvoustupňový. Stát stanoví rámec. Škola z něj tvoří vlastní program. Rámcové vzdělávací programy (RVP) určují cíle, podmínky a očekávané výstupy. Pro vás jsou teď nejdůležitější RVP PV — předškolní vzdělávání — a dále RVP ZV (základní) a dokumenty pro zájmové vzdělávání. Školní vzdělávací program píše konkrétní škola. V mateřské škole z něj vychází třídní vzdělávací program (TVP), který plánuje integrované bloky pro konkrétní skupinu dětí.

Úroveň	Dokument	Kdo ho tvoří	K čemu slouží
Státní	RVP PV, RVP ZV, RVP ZÚ aj.	stát (MŠMT / pověřená instituce)	Závazný rámec, výstupy, podmínky
Školní	ŠVP konkrétní MŠ, ZŠ, SŠ	škola	Tvář školy, cesty k rámcovým cílům
Třídní	TVP, tematické bloky	učitelka / tým	Živý plán pro tyto děti, tento čas
Individuální	plán podpory, dohoda s rodinou	pedagožka s odborníky	Přizpůsobení jednomu dítěti

Obr. 7 Cesta kurikula: RVP → ŠVP → TVP → konkrétní činnost.

ŠVP INSPIRA, ze kterého tato skriptka vycházejí, je školní úroveň vašeho vlastního studia. Ukazuje, že program není opsaný ceník témat, ale příběh školy: kdo jsme, k čemu vedeme, jak hodnotíme, jak chráníme bezpečí. Až budete číst ŠVP mateřské školy na praxi, hledejte totéž: zda z textu dýchá dítě, nebo jen úřední jazyk.

Z PRAXE

RVP není kuchařka na každý den. Je kompas. ŠVP je mapa kraje. TVP je trasa na dnešek a na tento týden. Kdo zírá jen do RVP, bloudí v obecnosti. Kdo má jen týdenní téma bez RVP, bloudí v nahodilosti.

Proměny kurikula znamenají i to, že obsah se aktualizuje. Přibývá důraz na inkluzivní vzdělávání, digitální gramotnost, environmentální citlivost, wellbeing. To neznamena, že každé nové slovo je moudrost. Znamená to, že pedagožka čte dokumenty aktivně: co z nového jazyka skutečně slouží dítěti? Co je jen móda?

Otázky k zamyšlení

1. Uvedte příklad skrytého kurikula, které jste zažili na základní škole. Jaké postoje učilo?
2. Proč nestačí, aby MŠ „měla hezká témata“, když nemá promyšlené cíle z RVP PV?
3. Jaký je rozdíl mezi obsahem „podzim“ a kompetencí „dítě pozoruje změny v přírodě a ptá se“?

Úkoly

1. Najděte na webu MŠMT aktuální RVP PV. Vypište názvy vzdělávacích oblastí a k jedné z nich napište dvě činnosti vhodné pro čtyřleté děti.
2. Porovnejte v pěti větách ŠVP INSPIRA (profil absolventa) s tím, jak o sobě píše jedna libovolná mateřská škola ve svém ŠVP (veřejně dostupný dokument).

Moje poznámky a otázky k hodině

2.2 Organizační formy vyučování a výchovných činností

Doporučená hodinová dotace: 3 hodiny

Cíle kapitoly

- Charakterizovat hlavní organizační formy a uvést jejich přednosti i rizika.
- Vybrat formu přiměřenou cíli, věku a složení skupiny.
- Navrhnout střídání forem v jednom dopoledni MŠ nebo odpoledni ŠD.

2.2.1 Forma jako vnější uspořádání

Organizační forma říká, jak je uspořádán prostor, čas a vztah mezi pedagožkou a dětmi. Není to metoda. Metoda je cesta poznání (rozhovor, pokus, hra). Forma je rám: pracujeme všichni spolu, v malých skupinách, každý sám, nebo kolem jednoho dlouhého tématu. Špatně zvolená forma zničí i dobrou metodu: výborný pokus ve chvíli, kdy je dvacet unavených tříletých dětí v kruhu a nevidí stůl.

Frontální — přesněji hromadná — práce znamená, že pedagožka vede celou skupinu najednou. V MŠ to není přednáška. Je to komunitní kruh, společné čtení pohádky, vysvětlení pravidla vycházky, zpěv. Přednost: sdílený zážitek, úspora času, pocit „jsme my“. Riziko: ztráta jednotlivce, dlouhé sezení, pasivita, že mluví jen učitelka a dvě odvážné děti.

Skupinová a kooperační práce dává dětem malý tým a společný úkol. Stavějí most, chystají výstavu listů, hrají roli v dramatizaci. Učí se domluvě, čekání, dělbě rolí. Riziko: jedno dítě pracuje, ostatní se vezou; skupiny se uzavrou do klanů; hluk, který pedagožka neunesa a proto skupinu zakáže navždy.

Individuální práce je úkol pro jedno dítě. Individualizovaná práce je úkol ušitý na jeho tempo a potřebu. V MŠ je to třeba grafomotorický list pro ruku, která ještě nemá jistotu, nebo klidný koutek pro dítě přetřesené hlukem. Riziko: izolace a nálepka „ten má speciální papíry“.

Projektová a tematická práce spojuje dny nebo týdny kolem jednoho smysluplného jádra: „Voda u nás“, „Ptačí zahrada“, „Když přijde nový kamarád“. Děti se k tématu vrací v hře, v dílně, na vycházce, v knize. Přednost: souvislost a hloubka. Riziko: téma, které zajímá jen dospělé, nebo čtyři týdny stejného ježka na každém výrobku.

Forma	Kdy ji zvolit	Příklad MŠ / ŠD	Na co dát pozor
Hromadná	Společný start, rituál, příběh	Ranní kruh, pohádka	Délka, viditelnost, hlas
Skupinová	Úkol, který potřebuje více rukou	Stavba města z krabic	Role, spravedlnost, hluk
Individuální	Vlastní tempo, nácvik, klid	Skládání puzzle, kresba	Aby dítě nezůstalo samo „mimo“
Individualizovaná	Jiná potřeba jednoho dítěte	Jiná nůžky, jiný počet kroků	Důstojnost, ne výjimka jako trest
Projektová	Téma ze života, delší čas	Týden o chlebu a pečení	Skutečná účast dětí, ne jen výzdoba

Z PRAXE

V odpolední družině po náročné škole není nejlepší forma dlouhý frontální kvíz. Je to volná hra s připravenými koutky a malá skupina pro ty, kdo chtějí tvořit. Forma má sloužit únavě a potřebě, ne ctižádosti programu.

Komenský by připomněl přiměřenost: forma má odpovídat věku. Tolstoj by se zeptal, zda forma nechává dítě chtít. Jung by sledoval, zda frontální kruh neuspokojuje hlavně vaši potřebu mít třídu „pod kontrolou“. Střídejte. Jedno dopoledne unese kruh, dílnu ve skupinách i tichou individuální kresbu. Unaví ho pětikrát totéž v jiném převleku.

Otázky k zamyšlení

1. Kdy je hromadná forma ve třídě čtyřletých oprávněná a kdy je leností přípravy?
2. Jak poznáte, že skupinová práce je kooperační, ne jen „dětí sedí u jednoho stolu“?
3. Navrhněte odpoledne v ŠD, ve kterém se vystřídají tři formy. Zdůvodněte pořadí.

Úkoly

1. Nakreslete půdorys herny a vyznačte, kde by probíhala která forma. Připište dvě rizika uspořádání.
2. Pozorujte jednu vyučovací hodinu u vás ve škole. Zapište, jaké formy se vystřídaly a co to udělalo s vaší pozorností.

Moje poznámky a otázky k hodině

2.3 Výukové a výchovné metody

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Klasifikovat metody podle pramene poznání a uvést příklady pro MŠ a ŠD.
- Spojit volbu metody s cílem, věkem a podmínkami.
- Odlišit aktivizující metodu od pouhého „aby to bylo zábavné“.

2.3.1 Metoda jako cesta

Řecké *methodos* znamená cestu za něčím. Didaktická metoda je uspořádaný způsob, jakým pedagožka a děti směřují k cíli. Není to trik na zaujetí. Není to ani jediný správný postup pro všechno. Rozhovor hodí, když chcete myšlení a řeč. Pokus hodí, když chcete zkušenost. Vyprávění hodí, když chcete obraz a emoci. Pracovní list málokdy hodí jako hlavní metoda u tříletých — hodí se jako drobná stopa, ne jako den.

Klasické členění podle pramene poznání je praktické a zkouší se. Slovní metody pracují s jazykem: vyprávění, rozhovor, vysvětlování, práce s knihou, říkadlo. Náznorně-demonstrační opírají učení o smysly: pozorování jevu, ukázka předmětu, obraz, model, krátké video, živé zvíře, vycházka. Dovednostně-praktické dávají ruce a tělo do práce: pokus, manipulace, konstrukce, pohyb, vaření, péče o záhon. Aktivizující a prožitkové staví dítě do situace, kterou musí řešit: problém, hra, inscenace, projekt, dramatická výchova.

Skupina metod	Příklady	Silná stránka	Slabina při zneužití
Slovní	vyprávění, rozhovor, kniha	řeč, příběh, myšlení	povídání bez účasti dětí
Náznorné	pozorování, ukázka, obraz	smysly, konkrétnost	jen koukat, nesahat, neptat se
Praktické	pokus, dílna, pohyb	zkušenost, zručnost	činnost bez reflexe „co jsme zjistili“
Aktivizující	hra, problém, drama	vnitřní motivace	efekt a chaos bez cíle

Obr. 8 Čtyři skupiny metod podle pramene poznání.

CITÁT K PŘEMÝŠLENÍ

Komenského zlaté pravidlo názornosti: ať věci přicházejí ke smyslům. Nejdřív skutečné jablko, potom obrázek, potom slovo. U předškolních dětí toto pořadí není romantika. Je to psychologie učení.

Rozhovor v MŠ není výslech. Je to společné myšlení. Klade otevřené otázky: „Co se stalo s ledem na misce?“ místo „Je led tuhý, ano, nebo ne?“ Nechává odmlku. Bere vážně i „špatnou“ odpověď jako stopu uvažování. Vyprávění má oblouk, rytmus a obraz. Čtení z knihy učí, že řeč má podobu textu a že kniha je vztah, ne jen nosič úkolů.

Pokus u předškolních není laboratorní protokol. Je to „co se stane, když...“ a společné divění. Dílna učí postup, materiál a dokončení. Pohybová činnost učí tělo v prostoru a pravidlo hry. Dramatizace dovolí vyzkoušet roli: být lékařem, být zvířetem, být tím, kdo se omluví. Hra — té věnujeme celou kapitolu — je matka metod, protože je mateřskou řečí dítěte.

2.3.2 Jak metodu volit

Ptejte se: Jaký je cíl? Jaké je dítě? Jaký je čas a prostor? Co umím já? Metoda, kterou neunesete hlasem ani organizací, není odvaha. Je to hazard. Zároveň se metody učte — jinak zůstanete u toho, co jste zažily jako žákyně, a to často byla tabule a sešit.

Kombinujte. Pohádka (slovní) + prohlížení hnízda (názorná) + stavba hnízda z trávy (praktická) + hra na ptáky (aktivizující) je jeden celek. Čtyři pracovní listy za sebou nejsou celek. Jsou únava ruky a pozornosti.

POZOR

„Aby to děti bavilo“ není cíl. Je to žádoucí vedlejší účinek dobré metody. Zábava bez cíle je animace. Cíl bez jakéhokoli zaujetí je dřina, která se u předškolních dětí minul účinkem. Hledejte třetí: smysluplnou radost.

Otázky k zamyšlení

1. Převeďte cíl „děti porozumí, že voda mění skupenství“ do tří různých metod. Která je pro pětileté nejpřiměřenější?
2. Kdy je vysvětlování ve školní družině na místě a kdy je zbytečné kázání?
3. Jak poznáte, že jste zvolily metodu kvůli sobě (jste v ní jistá), ne kvůli dětem?

Úkoly

1. Sestavte přípravu dvacetiminutové činnosti. Uveďte cíl, věk, metodu, formu, pomůcky, průběh a způsob, jak poznáte, že se cíl naplnil alespoň u části dětí.
2. Najděte v Komenského Velké didaktice (i v ukázce) jednu zásadu a ukažte na vlastní přípravě, jak ji dodržíte.

Moje poznámky a otázky k hodině

2.4 Didaktické prostředky, oborové didaktiky a prostředí

Doporučená hodinová dotace: 3 hodiny

Cíle kapitoly

- Rozlišit hmotné a nehmotné didaktické prostředky.
- Popsat požadavky na prostředí MŠ a ŠD: bezpečí, estetika, podnětnost, přístupnost.
- Vysvětlit vztah obecné a oborové didaktiky.

2.4.1 Prostředky, které nesou učení

Didaktický prostředek je vše, co usnadňuje cestu k cíli. Hmotné prostředky jsou hračka, kniha, přírodnina, míč, ladička, lupa, kostka, těsto, voda, židle správné výšky. Nehmotné jsou slovo, gesta, ticho, režim dne, vztah, pravidlo, píseň. Digitální prostředky — tablet, reproduktor, projekce — sem patří také, ale u předškolních dětí jsou hosté, ne páni domu.

Dobrá pomůcka je pravdivá, bezpečná, krásná přiměřeně a dostupná dětem. Plastová „náhrada světa“ v nadbytku otupuje smysly. Košík šišek, miska vody a skutečný chléb učí víc než tři pracovní listy o chlebu. Komenský by souhlasil. Montessori by dodala: materiál má vyzývat k činnosti a dávat kontrolu chyby. Tolstoj by varoval před pomůckou, která má ohromit dospělé na chodbě.

KLÍČOVÝ POJEM

Hračka je didaktický prostředek, když otevírá činnost. Je odpad, když jen leží v přeplněném boxu a děti se o ni perou, protože jí je málo smysluplných a moc křiklavých. Méně promyšlených věcí bývá víc podnětů.

Oborové didaktiky rozpracovávají obecná pravidla pro konkrétní oblasti: jak se v předškolním věku přistupuje k hudbě, výtvarné tvorbě, pohybu, řeči, matematickým představám, přírodě. Obecná didaktika říká „názornost, aktivita, přiměřenost“. Hudební didaktika řekne, jak to udělat s písní a dechem. Výtvarná řekne, proč nepředkreslovat dítěti sluníčko v rohu. Těmito didaktikami se budete zabývat v dalších předmětech. Už teď vězte: obecná pravidla platí, ale materiál oboru má svou řeč.

2.4.2 Prostor jako třetí učitel

Říká se, že prostředí vychovává s vámi, někdy i místo vás. Uspořádání třídy buď zve k hře a setkání, nebo k běhání v koridoru mezi skříněmi. Podnětné prostředí nabízí koutky s jasnou nabídkou: kniha, stavba, domácnost, pokus, klid. Bezpečné prostředí má přehledné zóny, volné únikové cesty, ošetřená rizika, dohled, který není vězení. Estetické prostředí ctí barvu, světlo, pořádek, který není sterilita, a práce dětí ve výšce jejich očí — ne jen výstavu pro rodičovskou schůzku.

Přístupnost znamená, že dítě dosáhne na hrnek, na papír, na záchod, na hák s bundou. Znamená i to, že dítě s jinou pohybovou potřebou nebo s jiným jazykem najde svou cestu. Feng-šuej ani Snoezelen, o nichž se zmiňuje ŠVP v pozdějším učivu, nejsou povinná vyznání. Jsou připomínkou, že atmosféra prostoru — ticho, měkkost, světlo — patří k pedagogice, ne k dekoraci.

Požadavek	Otázka při pohledu na třídu
Bezpečí	Vidím děti? Nehrozí pád, alergie, únik, ponížení v koutě?
Podnětnost	Je tu co zkoumat, nebo jen čekat na pokyn?
Přehlednost	Ví dítě, kde co žije a kam to vrátit?

Estetika	Chce se tu dýchat? Není tu vizuální křik?
Dostupnost	Dosáhne dítě samo, nebo musí pořád žádat dospělého?
Flexibilita	Lze prostor změnit pro tanec, stavbu, ticho?

Z PRAXE

Před první praxí si stoupněte do dveří herny a dvě minuty jen dívejte. Kam jde oko? Kam by šlo dítě? Kde byste se schovaly, kdybyste byly unavené? To je diagnostika prostředí.

Otázky k zamyšlení

1. Který hmotný prostředek z vašeho dětství vás opravdu něco naučil? Čím?
2. Jak může krásná výzdoba škodit učení?
3. Proč je režim dne didaktický prostředek, ne jen organizační nutnost?

Úkoly

1. Sestavte seznam deseti pomůcek k tématu voda. Alespoň pět ať je z přírody nebo domácnosti, ne z katalogu.
2. Načrtněte úpravu koutku knihy pro MŠ: nábytek, výška, světlo, pravidlo používání, jedna kniha, kterou byste vložily tento týden, a proč.

Moje poznámky a otázky k hodině

2.5 Dokumentace a portfolia v MŠ a zájmovém vzdělávání

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Popsat smysl TVP, třídní knihy a záznamů o dítěti.
- Vysvětlit, k čemu je dětské portfolio a čím není.
- Dodržet etiku záznamu: důstojnost, pravda, ochrana údajů.

2.5.1 Papír, který slouží, ne vládne

Dokumentace je paměť práce. Není cílem práce. Třídní vzdělávací program popisuje integrované bloky, cíle, nabídku činností, podmínky a evaluaci. Třídní kniha a docházka jsou právní i pedagogický záznam: kdo tu byl, co se dělo, zda bylo bezpečno. Záznamy o dítěti sledují pokrok v řeči, hře, soběstačnosti, vztazích. Evaluace se ptá: co jsme slíbili, co se stalo, co změníme.

Špatná dokumentace je psaná večer zpětně tak, aby „to sedělo“. Dobrá se píše stručně, pravdivě a včas. Nepište romány. Pište pozorovatelné: „Ema 12 minut stavěla věž a poprvé počkala, až Honza doplní kostku.“ To je cennější než „Ema byla dnes šikovná a hodná“.

KLÍČOVÝ POJEM

Evaluace je hodnocení průběhu a výsledků proto, abychom se učili. Autoevaluace je totéž otočené k sobě a k týmu. Není to sebechvála pro inspekci. Není to sebemrskáčství. Je to řemeslo: plán — čin — pohled zpět — úprava.

2.5.2 Portfolio dítěte

Portfolio je uspořádaný soubor stop o učení: kresby, fotografie stavby, záznam výroku, video říkanky, list z pozorování, vzkaz dítěte. Slouží dítěti — vidí svůj růst. Slouží pedagožce — vidí vývoj v čase, ne jen dnešní náladu. Slouží rodině — rozhovor o konkrétním, ne o nálepce. Slouží přechodu do ZŠ — pokud se s ním zachází citlivě.

Portfolio není sklad všech výrobků „aby bylo vidět, že se dělalo“. Není soutěž krásy. Dítě se na výběru podílí: „Tuhle kresbu chci, tuhle ne.“ Komentář dospělého je popisný a uctivý. Fotografie obličejů a těl mají souhlas a důvod. Digitální složky podléhají stejné etice jako papír, jen se snáze ztratí na špatném disku.

Stopa v portfolio	Co může ukázat	Etické pravidlo
Kresba postavy v září a v červnu	vývoj zobrazení těla a detailu	Nesrovnávat děti mezi sebou na výstavce
Citát dítěte	řeč, myšlení, humor	Necitovat tak, aby bylo k smíchu dospělým
Foto stavby	vytrvalost, prostor, spolupráce	Souhlas, žádné ostudné záběry
Záznam hry	vztahy, role, pravidla	Psát o chování, ne o „charakteru“
Sebeobsluha	samostatnost	Citlivost k tempu zrání a k domácím zvykům

Z PRAXE

Rodičovská schůzka s portfoliem: otevřete dvě kresby a jeden výrok. Ptejte se rodičů, co poznávají z domu. Nemluvte první o vadách. Když musíte pojmenovat obavu, opřete ji o konkrétní situaci a o návrh spolupráce.

V zájmovém vzdělávání bývá dokumentace lehčí, ale ne zbytečná. Plán kroužku, prezence, záznam úrazu, krátká reflexe akce, fotodokumentace s pravidly — to je ochrana dětí i vás. I tady platí: píšeme proto, abychom příště učili lépe a aby bylo prokazatelné, že jsme byli na svém místě.

Otázky k zamyšlení

1. Jaký je rozdíl mezi hodnocením dítěte a pomluvou dítěte v zápisu?
2. Proč by dítě mělo spolurozhodovat o tom, co do portfolio patří?
3. Která věta v dokumentaci je nebezpečná: „Je agresivní,“ nebo „Dvakrát udeřil, když mu vzali auto“? Proč?

Úkoly

1. Napište fiktivní, ale etický záznam pozorování o deseti řádcích. Potom ho přepište jako špatný záznam plný nálepek. Porovnejte.

2. Navrhněte strukturu portfolia o pěti záložkách pro třídu předškoláků. Ke každé záložce jeden typ stopy.

Moje poznámky a otázky k hodině

2.6 Hra jako didaktický prostředek výchovy a vzdělávání

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Zdůvodnit hru jako vůdčí činnost předškolního a mladšího školního věku.
- Rozlišit typy her a přiřadit jim pedagogický význam i příklad.
- Uvést, kdy pedagožka do hry vstupuje a kdy má zůstat strážkyní prostoru.

2.6.1 Proč právě hra

Hra je svobodná, vnitřně motivovaná činnost, která má řád a zároveň „jako“. Dítě v ní není přípravným člověkem na opravdový život. V ní život už žije: zkouší sílu, něhu, strach, spravedlnost, řeč, tělo, přátelství. Fröbel nazval mateřskou školu zahradou a hru podstatou dětské duše. Komenský žádal, aby se učení podobalo hře. Současná vývojová psychologie — k ní se vrátíte v psychologii — potvrzuje, že hra rozvíjí myšlení, emoce, sociální řeč i motoriku.

Didaktický prostředek je hra tehdy, když ji pedagožka umí číst a někdy i jemně kultivovat, aniž ji zabije úkolem. „Teď si budeme hrát na to, že se učíme barvy“ bývá špatná věta. Lepší je připravit prostředí, kde barvy k třídění zvou, a přidat slovo, až dítě samo třídí. Hra má hodnotu i bez vašeho poučení. Vaše poučení má hodnotu, když hru neznásilní.

KLÍČOVÝ POJEM

Hra není odměna za práci a není ztráta času před „učením“. U předškolního dítěte je hra hlavní způsob učení. Kdo ji odebírá za trest, trestá učení. Kdo ji plní jen řízenými hrami, bere svobodu, bez které hra přestává být hrou.

Rozlišujte volnou hru, kterou dítě rozvíjí samo, a hru řízenou, kterou nabízíte s pravidly a cílem. Obě mají místo. Den bez volné hry je chudý. Den jen z volné hry bez jakékoli nabídky může být zanedbáním, zvláště u dětí, které z domu hrovou kulturu nedostaly. Vaším uměním je poměr a kvalita přítomnosti: být nablízku, ne režírovat každý výrok.

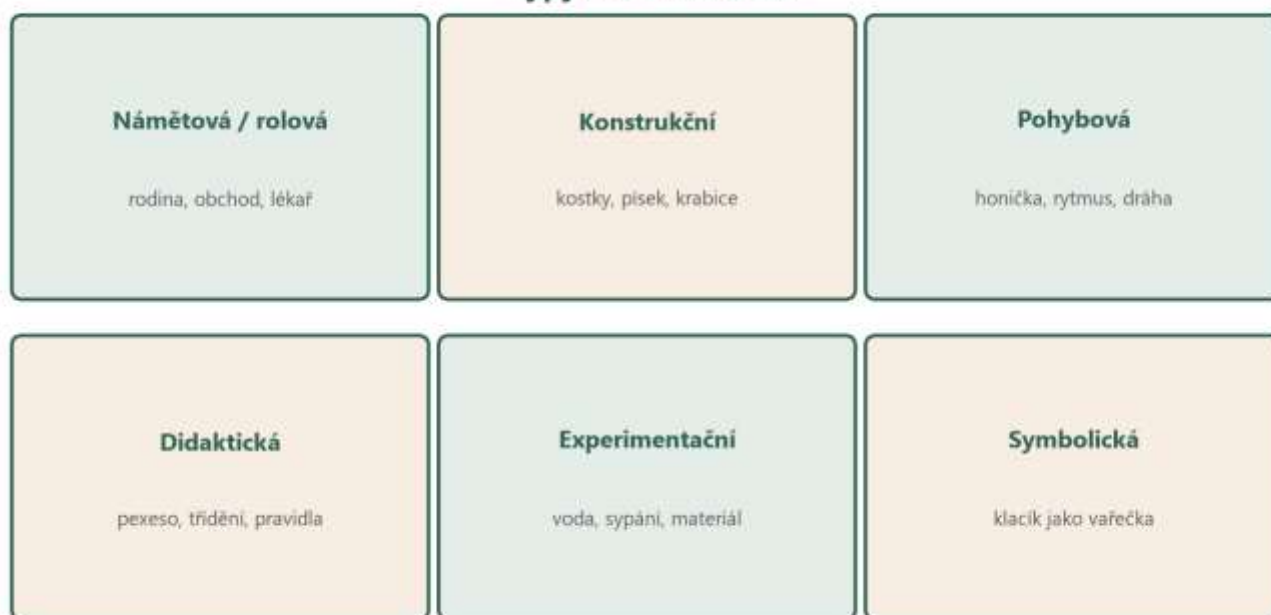
2.6.2 Typy her

Typologie se v učebnicích mírně liší. Pro praxi vám stačí jistý, živý přehled. Námětová a rolová hra modeluje svět dospělých a vztahy: rodina, obchod, lékař, cesta autobusem, záchrana. Rozvíjí řeč, empatii, vyjednávání, představivost. Konstrukční hra staví z kostek, písku, krabic, přírodnin. Učí prostor, vytrvalost, plán, jemnou motoriku, někdy spolupráci. Pohybová hra dává tělu řád i radost: honička, překážka, rytmus, tanec. Didaktická hra má předem daný vzdělávací cíl a pravidla: pexeso, třídění, slovní hra, jednoduché

deskové hry. Funkční a experimentální hra zkouší materiál: lít vodu, sypat, mačkat, rozebírat. Symbolická hra užívá předmět „jako“: kostka je telefon.

Typ hry	Pedagogický význam	Příklad	Role pedagožky
Námětová / rolová	role, řeč, empatie	obchod s opravdovými krabičkami	obohatit námět, ne kázat
Konstrukční	prostor, logika, vytrvalost	most ze špalků	chránit stavbu před zničením
Pohybová	motorika, pravidlo, tělo	honička s doučkem	bezpečí, jasný start a konec
Didaktická	záměrný cíl, pravidla	třídění plodů, pexeso listů	srozumitelná pravidla, krátký čas
Experimentální	příčina a následek, smysly	voda a cedník	oblečení, hranice, otázky
Symbolická	myšlení, jazyk	klacík jako vařečka	vážně přijmout „jako“

Typy her v MŠ a ŠD

Obr. 9 Typy her, které máme umět poznat a nabídnout.

Hra se vyvíjí. Batole zkouší funkci. Tříleté začíná jednoduchý námět vedle druhého (paralelní hra). Čtyř- a pětileté už umí sdílet příběh a pravidlo — ne však vždy a ne celé dopoledne. Mladší školní dítě v družině stále hraje, jen náměty a pravidla houstnou: fotbal, deskovky, vtip, tajemství party. Kdo v ŠD hru zruší ve prospěch „úkolů na zítra“, často zruší to jediné, co dítě po škole potřebuje k tomu, aby zase mohlo být sebou.

2.6.3 Kdy vstoupit a kdy nevstoupit

Vstupte, když jde o bezpečí, o hrubou nespravedlnost, o dítě, které do hry nemůže, o materiál, který zve k obohacení („chybí vám pošta? mám razítko“). Nevstupujte, když vám je jen líto, že hra „není dost naučná“, když chcete opravit příběh podle své představy, když potřebujete, aby bylo na fotce vidět, že se učí. Otázka zevnitř hry je zlatá: „Kam to vezete?“ Otázka zvenku, která hru shazuje: „A teď mi řekni, kolik je tam nákladáků.“

Z PRAXE

Tomáš z případu v modulu 1 se bojí pohybové hry. Možná není „nezapojitelný“. Možná je honička příliš rychlá, prostor příliš otevřený, pravidlo nejasné, tělo nejisté. Nabídněte menší hru, roli strážce doupěte, start u zdi, vaši ruku na začátku. To je didaktika hry: stejný cíl, jiná brána.

Hračka a hra patří k sobě, ale nejsou totéž. Bohatá hra může žít s šátkem a klackem. Chudá hra umí zemřít pod hromadou bateriových hraček, které hrají za dítě. Všimněte si, které předměty otevírají příběh a které ho zavírají jedním tlačítkem.

Otázky k zamyšlení

1. Jaký je rozdíl mezi didaktickou hrou a „učením, kterému říkáme hra, aby to děti spolkly“?
2. Proč je ničení stavby druhým dítětem pedagogická situace, ne jen „kluci jsou kluci“?
3. Který typ hry vám osobně není blízký? Jak ohlídáte, abyste ho ve třídě nepodceňovaly?

Úkoly

1. Připravte jednu didaktickou hru na třídění (barva / tvar / zvuk). Napište cíl, pravidla, věk, variantu pro dítě, které ještě nepojmenuje barvu, a variantu pro dítě, které se nudí.
2. Pozorujte 15 minut volné hry (sourozenci, praxe, vzpomínka). Zapište typ hry, námět, konflikty a to, co byste jako pedagožka přidaly do prostředí, ne do řízení.

Moje poznámky a otázky k hodině

Případová studie k modulu 2

Týden „Les“ a unavená družina

Učitelka Dana má v MŠ týdenní téma Les. Na nástěnce je veverka, v plánu pět řízených činností denně, na okně dvacet stejných papírových stromů. Děti po třech dnech téma přestávají brát. Volná hra se točí kolem rodiny a superhrdinů. Dana cítí, že „neplní ŠVP“, a přidá pracovní listy s jehličnany.

Odpoledne přechází část dětí do školní družiny. Vychovatelka Magda zdědí unavenou skupinu. Má připravený kvíz o stromech a výtvarnou činnost „otisk listu“. Dvě děti chtějí stavět bunkr z židlí, jedno pláče, tři utíkají na fotbalový kousek dvora. Magda kvíz vzdá a je na sebe naštvaná, že „zase jen hlídala“.

Úkoly

1. Pojmenujte problém Dany jazykem kurikula: formální, skryté, cíl versus téma.
2. Navrhněte integrovaný blok Les na tři dny: ke každému dni jedna řízená nabídka a jedna úprava prostředí pro volnou hru. Cíle pište kompetenčně, ne „probrat stromy“.
3. Vyberte Magdě dvě organizační formy a dvě metody, které unesou únavu po škole a přesto mají cíl.
4. Jaké stopy byste z tohoto týdne uložily do portfolia — a které byste tam nedávaly, i když jsou „hezké na zdi“?
5. Kde v příběhu vidíte Tolstého otázku po chuti dítěte a Komenského otázku po názornosti?

CO SI ODNÁŠÍM JAKO BUDOUCÍ PEDAGOŽKA

Kdy já zaměňuji téma za cíl? Kdy se bojím volné hry, protože v ní „není vidět, že učím“? Co bych potřebovala, abych unesla bunkr z židlí jako legitimní činnost?

Shrnutí a procvičení k modulu 2

Didaktika je řemeslo. Řemeslo se učí opakováním konkrétních rozhodnutí: tento cíl, tato forma, tato metoda, tato pomůcka, tato stopa v portfoliu. Následující příklady jsou vzory k rozebírání, ne k bezmyšlenkovitému kopírování.

Vzorová příprava řízené činnosti (MŠ, 4–5 let)

Téma bloku: Voda u nás. Čas: 20–25 minut + volná nabídka v koutku.

Položka	Zápis
Cíl (kompetenční)	Dítě pozoruje, že led na teple taje, a pokusí se jev popsat vlastními slovy.
Cíl (sociální)	Dítě počká, až na něj přijde řada u misky, aniž by strkalo.
Věk / počet	4–5 let, skupina 8 dětí u stolu, ostatní ve volné hře s dohledem kolegyně
Forma	skupinová (malá skupina) + krátký hromadný start
Metody	pozorování, rozhovor, pokus (názorná + slovní + praktická)
Prostředky	kostky ledu, misky, teplá a studená voda, utěrky, lupy, zástěry
Start	1 min: „Co je to?“ (led v dlani). Neříkat hned slovo tání.
Průběh	Děti dávají led do teplé / studené vody. Otázky: Co vidíš? Co slyšíš? Co se děje s okrajem?
Závěr	Jedna věta od každého. Led, který zbyl, do košíku — ne do koše uprostřed řeči.
Ověření cíle	Slyším slova jako taje, mizí, teče, je z toho voda — ne nutně termín skupenství.
Varianta A	Dítě, které se bojí chladu: pozoruje rukou kamarádky, drží lupu.
Varianta B	Dítě, které jev zná: dostane sůl a otázku „co se stane teď?“
Rizika	mokro, uklouznutí, led do pusy, hádka o „největší kostku“
Zásady Komenského	názornost ano; přiměřenost: ne výklad o Celsiově stupnici
Stopa do portfolia	foto misky + citát dítěte; ne dvacet stejných omalovánek kapky

Úkoly

1. Označte v přípravě skryté kurikulum (čekání, sdílení, tón hlasu). Napište jednu větu, kterou byste nechtěly bezděčně vyslat.
2. Převeďte tutéž přípravu pro školní družinu 7–8 let: co zvednete, co zkrátíte, kterou formu změníte.
3. Najděte v přípravě složky výchovy. Která je slabá? Doplněte ji jedním tahem, ne celou novou činností.

Vzorová příprava volné nabídky (ne řízená hodina)

Didaktika není jen řízená činnost. Stejně důležitá je úprava prostředí. Příklad k témuž bloku Voda:

- Koutek pokusu: dvě misky, cedníky, korálky, houby — pravidlo „voda zůstává v vaničce“.
- Koutek knihy: tři knihy o řece a dešti ve výšce očí, jedna otevřená na dvoustraně.
- Námětová hra: hasiči / čajovna — hadice z látky, šálky, „účet“ z papíru.
- Ateliér: tuš a kapky, silný papír, zástěry. Není předloha „správné kapky“.
- Venku: nádoba na dešťovou vodu, pokud prší — pozorování, ne zákaz.

KLÍČOVÝ POJEM

Řízená činnost bez volné nabídky je ostrov. Volná nabídka bez jakéhokoli cíle v prostředí je skladiště. Didaktika spojuje obojí.

Rozbor špatné přípravy

„Téma: Les. Cíl: děti se naučí les. Metoda: výklad a pracovní list. Pomůcky: 24 stejných omalovánek jehličnanu. Hodnocení: kdo vybarví v linkách.“

Otázky k zamyšlení

1. Kolik chyb v jazyce didaktiky najdete? Pojmenujte je pojmy z kapitol 2.1–2.6.
2. Napište tutéž přípravu znovu v deseti řádcích tak, aby obstála před Komenským i před unaveným dítětem.
3. Jaký typ hry by téma Les uneslo bez jediné omalovánky?

Přepis špatné přípravy „Les“

Hra: pozorovací arch

Na praxi nebo při vzpomínce vyplňte. Pište popis, ne soud.

Položka	Záznam
Datum, místo, věk dětí	
Typ hry (i smíšený)	
Námět / materiál	
Kdo zahájil, kdo se připojil	
Řeč (citát, ne parafráze „kecaly“)	
Konflikt a jak dopadl	
Kde byla pedagožka	
Co prostředí umožnilo / znemožnilo	
Jeden možný vstup, který bych zvažila	
Jeden vstup, kterému bych se vyhnula	

Modul 3 · Vybrané kapitoly z dějin pedagogiky

MODUL 3

Vybrané kapitoly z dějin pedagogiky

24 výukových hodin · 1. ročník

Dějiny pedagogiky nejsou soutěž ve jménech a datech. Jsou pamětí oboru: odkud se vzaly naše samozřejmosti a které omyly se vracejí v novém oblečení. ŠVP po vás chce vyprávět mýty s výchovným smyslem, vytvořit myšlenkovou mapu antiky, číst díla významných pedagogů, srovnávat je a citovat. Tento modul má 24 hodin. Čtěte pomalu a hledejte nit k dnešní MŠ a ŠD.

Půjdeme od mýtu a antiky přes středověk a humanismus k Komenskému, k velkým teoriím 17.–19. století, k reformní pedagogice 20. století a k vývoji školství na našem území. Tři pilíře školy — Komenský, Tolstoj, Jung — potkáte jako živé hlasy v delším sboru, ne jako jediné pravdy.

Obr. 10 Orientační osa dějin pedagogiky k celému modulu 3.

3.1 Výchova v mýtech, legendách a antickém starověku

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Pochopit, že mýtus vychovával dřív, než existovala škola.
- Porovnat spartský a athénský model a ideál kalokagathie.
- Charakterizovat Sókrata, Platóna, Aristotela a Quintiliana a vytvořit myšlenkovou mapu.

3.1.1 Než byla škola: mýtus, rituál, napodobení

V nejstarších společnostech se dítě učilo tím, že žilo mezi dospělými. Napodobovalo lov, tkání, vaření, tanec, způsob, jak se mluví k starším a k posvátnu. Mýtus — příběh o vzniku světa, o hrdinech, o trestu a milosti — předával hodnoty dřív, než je někdo zapsal do učebnice. Rituál přechodu říkal: už nejsi dítě, teď neseš úděl kmene.

Proč to máte znát? Protože dítě v mateřské škole stále žije v příběhu. Pohádka, legendární postava, svátek, „tak se to u nás dělá“ — to je pokračování mýtické výchovy. Dobrá pedagožka příběh nezesměšňuje. Ptá se, jakou hodnotu nese a koho v něm nechává venku. I mýtus může vylučovat: slabé, cizí, dívky, ty, kdo nejsou hrdiny.

KLÍČOVÝ POJEM

Mýtus není lež. Je to obraz, kterým společenství říká, co považuje za posvátné a zakázané. Pedagogicky čteme mýtus otázkou: koho tento příběh zve k odvaze, k soucitu, k poslušnosti — a za jakou cenu?

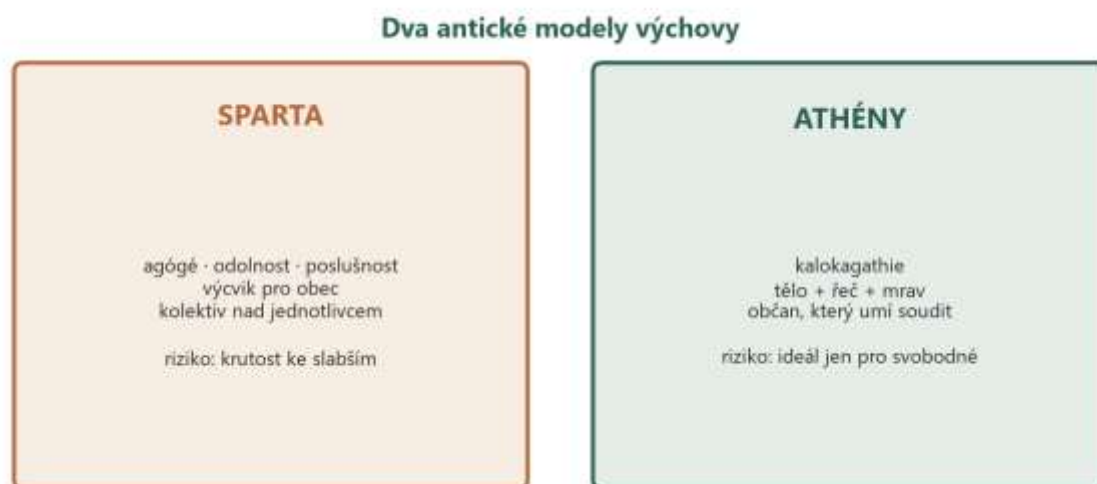
Řecké mýty o Prométheovi (oheň a trest za dar lidem), o Démétér a Persefoně (koloběh, ztráta, návrat), o Ikarovi (vzlet a pád) jsou stále čitelné. Biblické příběhy — o stvoření, o exodu, o milosrdném samaritánovi — formovaly evropskou výchovu po staletí, ať už je škola dnes konfesní, nebo ne. Slovanské a místní pověsti dávají dítěti krajinu. Vyprávějte je jako příběhy, ne jako dogmatický výklad světa. A vždy nechte otázku: co bys udělala ty?

3.1.2 Sparta a Athény

V antickém Řecku se zrodily dva výrazné a dodnes citované modely. Spartská výchova byla státní, tvrdá, kolektivní. Chlapci odcházeli z rodiny do agóge: cvičení, odolnost, poslušnost, vojenská zdatnost, skromnost. Cílem byl občan-voják věrný obci. Dívky cvičily také, aby rodily zdatné potomky. Individualita a jemná řeč nebyly ctnostmi. Athénská výchova — aspoň v ideálu svobodných občanů — hledala kalokagathii: soulad krásy těla a krásy mravně-rozumové. Gymnastika, hudba, slovo, účast na životě obce. Cílem byl svobodný občan, který umí mluvit, soudit a žít s mírou.

Oba modely měly stín. Sparta platila tvrdostí a potlačením slabších. Athény platily tím, že ideál platil pro svobodné muže, ne pro otroky a omezeně pro ženy. Když dnes někdo volá po „spartské kázi“ ve školce, zeptejte se, zda chce odolnost, nebo poslušnost ze strachu. Když někdo volá po „svobodné athénské tvořivosti“, zeptejte se, zda nabízí i kázeň řeči a těla, bez které je kalokagathie jen heslo.

	Sparta	Athény (ideál)
Cíl	zdatný, poslušný obránce obce	krásný a dobrý občan (kalokagathie)
Prostředky	výcvik, odříkání, kolektiv	gymnastika, hudba, slovo, dialog
Vztah k rodině	stát přebírá výchovu chlapců	rodina a učitelé, později obec
Riziko	krutost, potlačení slabosti	idealizace, vyloučení nesvobodných
Otázka pro dnešek	Odolnost bez ponížení?	Svoboda bez prázdnoty?

Obr. 11 Sparta a Athény: dva póly, které se ve školce stále vracejí.

3.1.3 Myslitelé, kteří stále kladou otázky

Sókratés (469–399 př. n. l.) neučil výkladem hotové pravdy. Klásl otázky, dokud se druhý nezastaví nad vlastním nevědění — to je maieutika, „porodnické umění“ myšlení. Ironie a dialog. Pro vás: místo „řekni správnou barvu“ zkuste „jak jsi poznala, že je to ještě zelené?“. Sókratés zaplatil životem za to, že obec nechtěla být tážána. I to je pedagogická lekce: otázka může být nebezpečná moci.

Platón (427–347), Sókratův žák, v Ústavě navrhl státní koncepci výchovy podle duševních stavů obce. V jeskyni vězňové vidí stíny a považují je za svět; výchova je obrat k světlu. Platón cení matematiku, dialektiku, hudbu, tělo. Jeho stín je přísná hierarchie a nedůvěra k básníkům. Čtete ho jako velký obraz, ne jako manuál pro školku. Otázka zůstává: vychováváme k pravdě, nebo ke stínům na zdi (k výkonu, k liku, k poslušnosti)?

Aristotelés (384–322) byl realističtější. Člověk je tvor společenský. Ctnost se učí navykáním i rozumem. Zlatá střední míra: odvaha mezi zbabělostí a zběsilostí. Výchova má respektovat přirozený vývoj: nejdřív tělo a návyky, potom rozum. To je blízko vám: předškolní dítě se učí ctnosti v drobnostech dne, ne v přednášce o etice. Aristotelés zakládal Lykeion; učení šlo i za chůze.

Quintilianus (1. stol. n. l.), římský rétor, napsal Základy řečnictví. Žádal individuální přístup, vlídnost, hru a odmítal bití jako hlavní metodu. Řečník má být dobrý člověk, který umí mluvit — ne jen obratný jazyk bez svědomí. Pro vychovatelku: hlas a slovo jsou nástroje, ale charakter je jejich obsah.

Myslitel	Klíčová idea	Věta do praxe MŠ / ŠD
Sókratés	dialog, vědomé nevědění	Ptej se tak, aby dítě myslelo, ne hádalo.
Platón	výchova jako obrat k pravdě	Nespokoj se se stínem (výkonem na výstavce).
Aristotelés	návyk, míra, vývoj	Ctnost se cvičí v drobnostech dne.
Quintilianus	vlídnost, individualita, řeč	Nekřič. Uč slovo i slušnost slova.

Myšlenková mapa antické pedagogiky: doprostřed dejte slovo výchova. Jedna větev Sparta, druhá Athény, třetí filozofové, čtvrtá Řím. Na konce větví pište cíle, prostředky a stíny. ŠVP právě takovou mapu očekává — ne jako ozdobu, ale jako důkaz, že vidíte vztahy, ne jen jména.

Obr. 12 Kostlivá mapa antiky — svou vlastní nakreslete bohatší.

Otázky k zamyšlení

1. Který antický model je vám sympatičtější — a který byste potřebovaly jako korekci?
2. Jak by vypadala sókratovská otázka u svačiny, kde dítě odmítá ochutnat?
3. Proč kalokagathie není totéž co „být hezký a hodný“?

Úkoly

1. Vyprávějte jednu antickou nebo biblickou příběhovou látku tak, abyste na konci položily dětem předškolního věku dvě otázky. Napište, jakou hodnotu příběh nese.
2. Vytvořte myšlenkovou mapu antické pedagogiky na celý list. Připojte legendu barev: cíl, prostředek, riziko.

Moje poznámky a otázky k hodině

3.2 Výchova a vzdělávání ve středověku a raném humanismu

Doporučená hodinová dotace: 3 hodiny

Cíle kapitoly

- Popsat církevní školství, sedm svobodných umění, rytířskou a cechovní výchovu.
- Vysvětlit vznik univerzit a význam Prahy 1348.
- Charakterizovat humanismus jako návrat k člověku a k vlídnějšímu učení.

3.2.1 Středověká škola pod klenbou víry

Středověká Evropa postavila vzdělávání především na církvi. Farní, katedrální a klášterní školy učily číst Písmo, zpívat, počítat církevní čas. Vyučovacím jazykem vzdělaných byl latinský. Sedm svobodných umění tvořilo osнову: trivium — gramatika, rétorika, dialektika — a quadrivium — aritmetika, geometrie, astronomie, hudba. Nebyla to „svoboda“ ve smyslu Tolstého. Byla to umění svobodného člověka na rozdíl od řemesel rukou.

Vedle toho žily jiné výchovy. Rytířská: jízda, plavání, luk, šachy, verše, služba dámě, věrnost lénu — sedm rytířských ctností v různých výčtech. Cechovní: učeň, tovaryš, mistr; dílna jako škola. Rodinná a vesnická: práce, svátek, ústní paměť. Většina dětí školu neviděla. To je důležité, abychom si školu nepletli s celou výchovou dějin.

Od 12. století rostou univerzity: Bologna, Paříž, Oxford, a roku 1348 Praha — Karlova univerzita, nejstarší na sever od Alp ve střední Evropě. Univerzita přinesla stav učitelů a žáků, disputaci, stupně vzdělání, jistou samosprávu. Zároveň byla mužská, latinská a spjatá s církví. Ženy se učily jinde, pokud vůbec: v klášteře, v domě, výjimečně u humanistů později.

KLÍČOVÝ POJEM

Disputace je řízený spor o tezi. Není hádka. Je to cvičení argumentu. Ve vaší třídě je jejím vzdáleným vnoučetem rozhovor: „Já si myslím... protože... a ty?“ U předškolních je to zárodek, u vás na střední škole už řemeslo.

3.2.2 Humanismus: člověk zase do středu

Renesance a humanismus (14.–16. stol.) se vrací k antickým textům a k důstojnosti člověka. Vittorino da Feltre vedl v Mantově „Dům radosti“ — školu s pohybem, přírodou, vlídností a klasickými jazyky. Erasmus Rotterdamský psal o výchově knížat i o tom, že dítě není malý hříšník k zlomení, ale bytost k vedení. Učitel má být vzdělaný a laskavý. Bití a tupost kazí důvtip.

Humanismus není bez stínu: elita, latina, často pohrdání „prostým“. Přesto z něj čerpáme tón, bez kterého by Komenský nemohl psát tak, jak psal: že vzdělání zdobí člověka a že radost z poznání není hřích. Pro INSPIRA je to blízké motto dýchající školy. Středověk nám zároveň připomíná, že škola může sloužit jediné pravdě tak silně, že přestane slyšet dítě. I to se vrací — v jiných ideologiích.

Proud	Kde se dítě učilo	Co z toho zbývá dnes
Klášteří / katedrální	čtení, zpěv, latina, Písmo	škola jako instituce, osnovy, vzdělaný stav
Rytířská	dvůr, cvičiště, služba	tělo, čest, pravidla hry, etika síly
Cechovní	dílna	učení praxí, mistr a učeň, řemeslná pýcha
Univerzitní	kolej, disputace	stupně vzdělání, odbornost, svoboda bádání
Humanistická	škola radosti, klasici	vlídnost, celistvost, důstojnost dítěte

Otázky k zamyšlení

1. Proč trivium začíná gramatikou, ne „fakty o světě“?
2. Jaký je rozdíl mezi středověkou poslušností autoritě a Tolstého požadavkem vnitřní pravdivosti?
3. Co by Erasmus vytkl školce, která dítě často zahanbuje před skupinou?

Úkoly

1. Sestavte tabulku sedmi svobodných umění a ke každému napište, kde se jeho zárodek objevuje v MŠ (ano — i geometrie v kostkách, i hudba v říkadle).
2. Napište půl strany: univerzita 1348 a já. Proč má budoucí pedagožka ctít, že vzdělanost u nás má tak hluboký kořen?

Moje poznámky a otázky k hodině

3.3 Pedagogický systém Jana Amose Komenského (1592–1670)

Doporučená hodinová dotace: 5 hodin

Cíle kapitoly

- Popsat životní oblohu Komenského a smysl pansofie, pampédie a didaktiky.
- Charakterizovat hlavní díla a didaktické zásady.
- Vysvětlit, proč je Informatorium zakladatelským textem předškolní výchovy.

3.3.1 Muž, který ztratil domov a hledal nápravu věcí

Jan Amos Komenský se narodil na Uherskobrodsku, stal se knězem Jednoty bratrské, ztratil rodinu i rukopisy, odešel do vyhnanství. Žil v Lešně, v Anglii, ve Švédsku, v Uhrách, zemřel v Amsterdamu. Z tohoto bolestného putování vyrostl ne cynismus, ale plán nápravy lidských věcí skrze vzdělání. Pansofie — vševěda — chtěla poznání v souvislostech. Pampédie — vševýchova — chtěla učit všechny všemu podstatnému všestranně. Panorthosie — všenáprava — věřila, že škola může léčit svět. To není naivní pohádka. Je to odvaha po třicetileté válce.

Komenský je zakladatelem didaktiky jako soustavné nauky. Neprvní, kdo učil. První, kdo u nás i v Evropě tak velkoryse uspořádal, jak učit, koho, čím a v jakém řádu škol. Třídně-hodinový systém, školní rok, zásady, učebnice s obrazem — to jsou jeho stopy v každodennosti, kterou považujeme za samozřejmou.

KLÍČOVÝ POJEM

Omnes, omnia, omnino — všichni, všemu podstatnému, všestranně. „Všichni“ dnes čteme jako inkluzi. „Všemu“ neznamená encyklopedii do hlavy čtyřletého, ale celek člověka: smysly, řeč, mrav, práci, víru, radost. „Všestranně“ brání jednostrannému drilu.

3.3.2 Díla, která musíte umět zařadit

Dílo	O čem je	Proč ho potřebujete
Didactica magna (Velká didaktika)	systém vyučování, zásady, organizace školy	základ obecné didaktiky
Informatorium školy mateřské	výchova do šesti let v rodině	první velká kniha o předškolním věku
Orbis sensualium pictus	svět v obrazech, slovo spojené s věcí	názornost, první moderní učebnice
Schola ludus	škola hrou	divadlo a hra jako cesta učení
Pampaedia	výchova od narození po stáří	celoživotní učení — jádro ŠVP INSPIRA
Labyrint světa a ráj srdce	alegorie o marnosti a o vnitřní pravdě	obraz člověka, ne jen metodika

Obr. 13 Komenského díla jako soustava, ne jako seznam ke zkoušce.

Informatorium není „stará knížka pro maminky“. Je to první ucelený spis, který bere dítě do šesti let vážně jako bytost smyslů, řeči, hry a nápodoby. Komenský radí, čím podněcovat zrak, sluch, hmat, jak mluvit, jak chránit před strachem, jak vést k práci a k zbožnosti. Mnohé je dobové. Jádrem platí: předškolní věk se nesmí odbýt větou „ještě na něj máme čas“. Právě tehdy se klade základ.

Orbis pictus spojuje slovo, obraz a věc. Dítě má vidět, slyšet, ukazovat, pojmenovávat. To je přímý předchůdce vašich koutků, obrazových karet i vycházek. Kdo dnes ukazuje jen obrazovku bez věci, jde proti duchu Orbis pictus, i když má barevnější obrázky.

3.3.3 Didaktické zásady

Zásady nejsou ozdoby do seminárky. Jsou kontrolní otázky k každé přípravě. Názornost: přichází věc ke smyslům? Přiměřenost: unese to toto dítě teď? Soustavnost a postupnost: jdeme od známého k neznámému, od blízkého k dalekému, od jednoduchého ke složitějšímu? Aktivnost: dítě činí, nebo jen přijímá? Trvalost: vracíme se, cvičíme, ukládáme v souvislostech? Uvádění do praxe: slouží to životu, ne jen cvičení? Kolektivnost s individualizací: jsme spolu, a přece vidím každého?

Komenský žádal, aby učení plynulo bez násilí, s chutí, v jarním čase dne i roku. Násilí na paměti, výsměch, strach ze zkoušky — to jsou podle něj chyby metody, ne důkaz přísnosti. Tady se setkává s Tolstým, ačkoli je dělí dvě století a jiná víra v instituci školy. Komenský školu buduje. Tolstoj školu podezírá. Vy potřebujete oba hlasy.

CITÁT K PŘEMÝŠLENÍ

„Ať se všechno předvádí smyslům, pokud je to možné.“ Zlaté pravidlo. Než budete s dětmi mluvit o včelách, ukažte úl, med, květ, bzukot. Slovo ať přijde jako jméno zkušenosti, ne jako náhrada zkušenosti.

Otázky k zamyšlení

1. Která zásada vám v přípravách nejčastěji uniká? Jak si ji ohlídáte?
2. Jak se liší Komenského „škola hrou“ od zábavy bez cíle?

3. Proč je Pampaedia důležitá pro školu, která učí budoucí pedagožky, ne jen děti?

Úkoly

1. Přečtěte jednu kapitolu Informatoria. Napište anotaci, jeden citát se stránkou a tři věty: co platí beze změny, co je dobové, co byste přeformulovaly pro dnešní rodinu.
2. Vezměte svou přípravu z modulu 2 a ohodnoťte ji šesti zásadami Komenského (splněno / částečně / chybí).

Moje poznámky a otázky k hodině

3.4 Počátky a rozvoj výchovných teorií (15.–19. století)

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Charakterizovat Locka, Rousseaua, Pestalozziho, Herbarta, Fröbela a Tolstého.
- Porovnat důraz na zkušenost, přirozenost, lidovost, vědecký systém a svobodu.
- Ukázat, kdo z nich nejvíc ovlivnil mateřskou školu.

3.4.1 Locke a Rousseau: deska a přirozenost

John Locke (1632–1704) v Úvahách o výchově popisuje výchovu gentlemana. Mysl jako tabula rasa — čistá deska — se píše zkušeností. Důraz na zdravé tělo, návyky, rozum, užitečnost, sebeovládání. Locke je empirik: nic není v rozumu, co dřív nebylo ve smyslech. Stín: dítě jako materiál k zápisu, gentleman jako třídní ideál. Přínos: péče o tělo a o zkušenost, ne jen o latinu.

Jean-Jacques Rousseau (1712–1778) v románu Emil čili O výchově obrátil pozornost k dítěti samému. Člověk se rodí dobrý, kazí ho společnost. Výchova má chránit přirozený vývoj, ne předčasně cpat do hlavy vědění dospělých. Učení z věcí a důsledků, ne z kázání. Slavné a sporné. Emil je vychováván izolovaně; Žofie, dívka, dostává užší úděl. Rousseau otevřel pedocentrismus — dítě ve středu — a zároveň ukázal, jak snadno se „přirozenost“ stane mýtem dospělého.

KLÍČOVÝ POJEM

Pedocentrismus staví do středu dítě a jeho potřeby. Herbocentrismus (zjednodušeně) staví učivo. Učitelocentrismus staví výklad. Dobrá MŠ je pedocentrická v ohledu a zároveň nechá dítě potkat obsah světa. Střed není svatyně rozmaru.

3.4.2 Pestalozzi, Herbart, Fröbel

Johann Heinrich Pestalozzi (1746–1827), Švýcar, žil mezi chudými dětmi. Výchova hlavy, srdce a ruky: rozum, cit, práce. Elementární vyučování začíná tím, co je dítěti blízké — číslo, forma, slovo ve zkušenosti. Láska je metoda i cíl. Pestalozzi uměl selhat hospodářsky a přesto zůstat učitelem lidu. Pro vás: vzdělání není jen pro „ty šikovné z dobrých rodin“.

Johann Friedrich Herbart (1776–1841) chtěl pedagogiku jako vědu opřenou o etiku (kam jít) a psychologii (jak jde duše). Formální stupně vyučování — jasnost, asociace, systém, metoda — ovlivnily školu na dlouho. Přínos: pořádek myšlení, příprava učitele. Stín: školometství, rigidní hodina, dítě jako objekt postupu. Když dnes píšete přípravu po krocích, jste vzdálené vnučky Herbarta. Když kroky zaškrtnete a nevidíte dítě, jste jeho karikatura.

Friedrich Fröbel (1782–1852) založil Kindergarten — zahradu dětí (1837). Hra je výraz vnitřního života. „Dárky“ — koule, kostka, válec, stavebnice — mají dát dítěti řeč forem. Zpěv, pohyb, péče o rostlinku. Fröbel je přímý předchůdce vaší mateřské školy jako instituce hry, ne hlídání. Stín: pozdější mechanické užívání dárků bez ducha. Jádrem: dítě má růst jako strom, ne jako výrobek.

Autor	Jádro	Stín	Stopa v MŠ
Locke	zkušenost, návyk, tělo	společenský ideál gentlemana	režim, smysly, hygiena
Rousseau	přirozený vývoj, svoboda	izolace, nerovnost dívek	respekt k tempu, učení z věcí
Pestalozzi	hlava–srdce–ruka, lidovost	organizační křehkost	práce, cit, přístupnost všem
Herbart	vědecká pedagogika, stupně	rigidní hodina	promyšlená příprava
Fröbel	hra, Kindergarten, dárky	formalismus materiálu	hra jako jádro instituce
Tolstoj	svoboda, autenticita	podezření k systému	chuť dítěte, pravdivost učitelky

3.4.3 Lev Nikolajevič Tolstoj (1828–1910)

Tolstoj otevřel v Jasně Polané školu pro selské děti. Psal o tom, že škola má být místem, kam žák chce, že donucení zabíjí chuť a že učitel vychovává především svým životem. Odsuzoval prázdnou školskou učenost i tělesné tresty. Jeho stati O školství a výchově patří k vaší doporučené četbě. Čtete je jako provokaci, ne jako návod zrušit všechny plány.

Tolstoj se mýlil, když podcenil potřebu jistého řádu pro všechny. Měl pravdu, když odhalil pokrytectví školy, která káže mrav a žije strach. Ve škole INSPIRA ho bereme jako strážce autenticity: než požádáte dítě o tichý hlas, ztište se. Než žádáte pravdu, nepřehánějte „jak krásně to dnes šlo“, když to nešlo.

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Srovnávací úkol, který ŠVP chce: vezměte jednu větu Komenského o názornosti, jednu Rousseauovu o přirozenosti a jednu Tolstého o svobodě. Napište, kde se potkávají a kde by se pohádali v dnešní herně.

Otázky k zamyšlení

1. Čím se liší Rousseauova svoboda od Tolstého svobody?
2. Proč je Fröbel důležitější pro vznik MŠ než Herbart, a přesto Herbart ovlivnil vaše přípravy?
3. Jakou větu Pestalozziho byste pověsily do sborovny — a kterou byste tam nedaly, aby se z ní nestal kýč?

Úkoly

1. Citace: vyberte z každého ze tří autorů (Komenský, Rousseau nebo Pestalozzi, Tolstoj) jednu větu, zapište zdroj a napište pětivěťový komentář pro spolužačku.
2. Nakreslete časovou osu 1600–1910 a umístěte na ni díla a instituce z této kapitoly.

Moje poznámky a otázky k hodině

3.5 Rozvoj pedagogiky ve 20. století a reformní pedagogika

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Vysvětlit pedocentrický obrat a důvody reformního hnutí.
- Charakterizovat Montessori, waldorfskou pedagogiku, Deweye a Freineta.
- Uvést možnosti i meze využití těchto směrů ve vlastní budoucí praxi.

3.5.1 Proč se škola vzbouřila proti sobě

Na přelomu 19. a 20. století byla hromadná škola často intelektualistická, autoritativní, plná biflování a vzdálená životu dítěte. Reformní pedagogika — hnutí nové výchovy — odpověděla pedocentrickým obratem: ve středu má stát dítě, jeho zájem, činnost, svoboda v mezích, spolupráce, spojení školy se životem. Není to jeden směr. Je to rodina směrů. ŠVP po vás chce, abyste vybrané směry uměly charakterizovat a hledat, co z nich použijete, aniž byste si hrály na „montessori učitelku“ bez výcviku a bez porozumění.

Jung sem nepatří jako zakladatel školy, ale jako hlas doby: hlubinná psychologie mění pohled na dítě, na symbol, na stín vychovatele. Dewey sem patří jako filozof zkušenosti. Obě linie — psychologická a pragmatická — se ve 20. století setkávají s vaší otázkou: jak učit, aby to bylo živé a zároveň odpovědné?

3.5.2 Čtyři směry, které musíte umět

Maria Montessori (1870–1952), lékařka, začala s dětmi, kterým společnost nedávala šanci. Připravené prostředí, sensorický materiál, svoboda volby činnosti v jasných mezích, ticho, skutečná práce rukou, věta „Pomoz mi, abych to dokázal sám.“ Dítě má vývojová okna citlivosti. Učitelka je pozorovatelka a strážkyně prostředí, ne bavička. Riziko: materiál se stane fetišem; svoboda se splete s lhostejností; značka „Montessori“ se prodává bez ducha.

Rudolf Steiner (1861–1925) založil waldorfskou školu. Východiskem je antroposofie — nauka o člověku, kterou nemusíte sdílet, ale musíte vědět, že z ní směr vychází. Rytmus dne a roku, epochové vyučování, umění, eurytmie, odklad intelektuálního drilu, absence běžného známkování v raném věku, silný obraz vývojových sedmiletí. V MŠ důraz na hru, domácí práce, příběh, přírodní materiál. Riziko: uzavřenost, obtížná kontrola tvrzení, které nejsou empirické.

John Dewey (1859–1952) řekl learning by doing — učení činnostmi a zkušenostmi. Škola je malá společnost, ne čekárna na život. Projekt, problém, spolupráce, demokracie jako způsob soužití. Poznání vzniká, když dítě něco řeší, ne když opakuje hotové. Riziko: činnost bez obsahu, projekt jako chaos, podcenění systematického vědění.

Célestin Freinet (1896–1966) budoval pracovní školu: školní tiskárna, volné psaní, korespondence mezi třídami, plán práce, který si dítě pomáhá řídit, společné rozhodování. Chyba je informací, ne ostuda. Riziko: bez materiálu a kultury dialogu se z „tiskárny“ stane jen další úkol.

Směr	Zakladatel	Klíč	Co smíte zkoušet už jako začátečnice
Montessori	M. Montessori	prostředí, materiál, „sám“	pořádek pomůcek, pozorování, méně řečí navíc
Waldorf	R. Steiner	rytmus, umění, vývoj	rytmus dne, příběh, přírodniny, úcta k svátku
Pragmatismus	J. Dewey	zkušenost, projekt, demokracie	skutečný problém, spolupráce, reflexe
Freinet	C. Freinet	práce, tisk, samospráva	třídní noviny, volný výtvarný záznam, plán dne

Reformní pedagogika 20. století

Obr. 14 Čtyři reformní směry, které máte umět charakterizovat.

POZOR

ŠVP říká: charakterizujte směry a možnosti využití ve vlastní činnosti. To není povolení prohlásit třídu za waldorfskou. Je to povolení vzít princip — třeba rytmus nebo připravené prostředí — a slušně ho vložit do běžné MŠ, která má svůj ŠVP.

Další jména, která máte aspoň zařadit: Ovide Decroly (centra zájmu), Peter Petersen (jena-plan), Helen Parkhurstová (dalton), v českých zemích později pokusné školy. 20. století přineslo i stíny: školy v totalitách, ideologický dril, zneužití pedagogie i její likvidace. Dějiny nejsou jen galerie hezkých směrů. Jsou i varování, že pedagogika umí sloužit nesvobodě, když ztratí dítě z očí.

Otázky k zamyšlení

1. Čím se liší montessoriovská svoboda od volné hry bez připraveného prostředí?
2. Který prvek Deweye je nejbližší projektovému bloku v české MŠ?
3. Proč nestačí koupit „montessori pomůcky“, abyste učily v duchu Montessori?

Úkoly

1. Vyberte jeden směr. Napište jednu stranu: principy, jedna činnost v MŠ nebo ŠD, jedno riziko, jedna věta, kterou by tomuto směru řekl Komenský, a jedna, kterou by řekl Tolstoj.
2. Připravte pětiminutový výklad pro spolužačky s jedním citátem a jedním předmětem v ruce (materiál, list, razítko, svíčka...).

Moje poznámky a otázky k hodině

3.6 Vývoj školství a předškolní výchovy na území ČR

Doporučená hodinová dotace: 4 hodiny

Cíle kapitoly

- Seřadit klíčové mezníky od 1774 po současný školský zákon.
- Popsat počátky českého předškolního školství a meziválečné pokusy.
- Orientovat se v tom, že dnešní MŠ stojí na právu, kurikulu a inkluzi — detaily praxe přijdou ve vyšším ročníku.

3.6.1 Od tereziánské školy k zákonu o škole

Roku 1774 vydala Marie Terezie Všeobecný školní řád. Spoluautorem myšlenky byl Johann Ignaz Felbiger. Zaváděla se povinná školní docházka přibližně od 6 do 12 let, triviální školy v obcích, učitelské přípravy. Cílem byl gramotný poddaný i modernější stát. Škola se stala věcí veřejnou, nejen církevní charitou. To je počátek masového školství u nás.

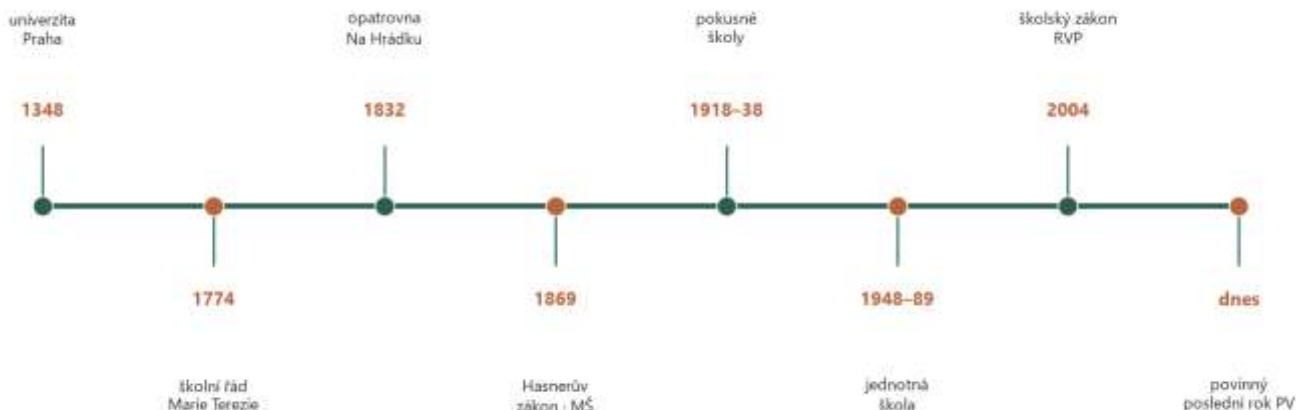
Hasnerův zákon z roku 1869 prodloužil povinnou docházku na osm let, posílil světské řízení školy, zrovnoprávnil učitelské povolání a — pro vás klíčové — zakotvil mateřské školy do školské soustavy. Instituce péče o malé děti tím přestala být jen soukromou almužnou. Stala se součástí vzdělávací politiky.

Ještě před tím, roku 1832, vznikla v Praze Na Hrádku opatrovna spojená se jménem Jana Svobody. Bývá uváděna jako počátek organizované předškolní výchovy v českých zemích. Opatrovny a pozdější mateřské školy spojovaly péči dělnických rodin s první pedagogikou raného věku. Dějiny MŠ nejsou jen Fröbel v Německu. Jsou i české opatrovny, české učitelky a české spory o to, zda má školka hlídat, nebo vzdělávat.

Rok	Mezník	Význam pro vás
1348	univerzita v Praze	hluboký kořen vzdělanosti
1774	Všeobecný školní řád	povinná škola, veřejné školství
1832	opatrovna Na Hrádku	počátky institucionální předškolní výchovy
1869	Hasnerův zákon	8 let docházky, MŠ ve soustavě, učitelský stav
1918–1938	prvorepublikové pokusy	reformy, Zlín, Příhoda, svoboda hledání
1948–1989	jednotná škola, ideologie	varování: pedagogika pod stranou
2004 / platné znění	školský zákon 561/2004 Sb.	současný právní rámec, inkluze, RVP
poslední dekády	povinný poslední ročník PV, RVP PV	MŠ jako vzdělávání, ne jen péče

Obr. 15 Mezníky školství a předškolní výchovy na našem území.

Školství a předškolní výchova na území ČR

3.6.2 Republika, zlom a dnešek

Meziválečné Československo bylo laboratoří. Václav Příhoda a další hledali školu podle dítěte, diferenciaci, diagnostiku, spojení se životem. Baťovský Zlín zkoušel moderní organizaci. Reformní třídy existovaly vedle tradičních. Tato svoboda hledání je částí vaší tradice — i když byla později přerušena.

Po roce 1948 se školství sjednotilo pod ideologií. Mnohé se rozšířilo (dostupnost, síť MŠ), mnohé se zúžilo (pravda, metoda, obraz člověka). Dějiny nejsou černobílé: v mateřských školách pracovaly obětavé učitelky i v dobách, které nesnášely svobodnou otázku. Po roce 1989 přišel návrat plurality, soukromé a církevní školy, alternativní směry, nové zákony.

Dnešní rámec tvoří školský zákon č. 561/2004 Sb. v platném znění, vyhlášky, RVP a ŠVP. Předškolní vzdělávání je součástí vzdělávací soustavy. Poslední ročník je povinný. Inkluzivní vzdělávání a podpůrná opatření mění podobu tříd. Detaily legislativy MŠ, kvalifikace učitelky a konkrétní transformace RVP PV do ŠVP PV budete hlouběji probírat v předškolní pedagogice ve vyšším ročníku. Teď si odnesejte mapu: instituce má dějiny, právo a kurikulum; vy do nich vstoupíte jako pokračovatelky, ne jako zakladatelky z nuly.

POZOR

Právní předpis se mění. Data v této kapitole se učte jako příběh, ale u zákona vždy ověřte aktuální znění. Pedagožka, která cituje starý paragraf jako jistotu, škodí dítěti i sobě.

INSPIRA vzniká v této vrstvě dějin: malá komunitní střední pedagogická škola, která chce spojit odbornost s dechem. Vaše skripta nejsou mimo dějiny. Jsou jejich další větou. Až budete v MŠ v Pohořelicích nebo jinde, budete pokračovat v linii, která vede od opatrovny Na Hrádku přes Hasnera, první republiku a RVP až k vašemu jména na třídních dveřích.

Otázky k zamyšlení

1. Proč je rok 1869 důležitější pro existenci vaší budoucí profese než rok 1774 — a proč potřebujete oba?
2. Jaký je rozdíl mezi opatrovnou 19. století a dnešní MŠ podle RVP PV?
3. Které nebezpečí totalitní školy by se mohlo vrátit v nenápadné podobě i dnes?

Úkoly

1. Sestrojte časovou osu českého školství na jeden list A3. Vyberte deset mezníků a ke každému jeden symbol.
2. Najděte aktuální znění školského zákona (sbírka zákonů / MŠMT) a vypište paragraf, který se týká předškolního vzdělávání. Zapište citaci s datem náhledu.

Moje poznámky a otázky k hodině

Případová studie k modulu 3

Čtyři hlasy nad jednou honičkou

Ve třídě pětiletých se rozpadla pohybová hra. Děti se strkají, Ema pláče, Adam křičí „to není fér“, učitelka Tereza píská na flétnu a přemýšlí, zda hru ukončit, zpřísnit pravidla, nebo nechat být. Ve sborově se jí sejdou čtyři vnitřní hlasy — jako by tam seděli Komenský, Tolstoj, Montessori a strážce tereziánského řádu.

Komenský říká: hra má řád, názornost pravidla, přiměřenost. Ukaž, zkus, opakuj, neponižuj. Tolstoj říká: chtěly děti tuto hru? Nehraješ ji proto, že je v plánu? Montessori říká: je prostředí připravené? Není prostor malý? Znájí děti pohybovou práci s vlastním tělem? Strážce řádu říká: musí platit, co řekne dospělý, jinak zavládne chaos.

Úkoly

1. Napište každému hlasu šest vět: co by Tereze poradil pro příštích deset minut a pro příští týden.
2. Který hlas vám je nejbližší? Který vám chybí? Opřete se o citát (vlastní výpisek z četby).
3. Zařadte situaci do dějin: která reforma 20. století by honičku přestavěla nejpřesněji — a jak?
4. Nakreslete malou myšlenkovou mapu: antická kalokagathie — Komenský — Fröbel — současná MŠ. Jedna věta na spojnici.
5. Najděte v českých dějinách školství jeden moment, kdy řád pomohl dětem, a jeden, kdy jim ublížil. Argumentujte.

CO SI ODNÁŠÍM JAKO BUDOUCÍ PEDAGOŽKA

Dějiny pedagogiky končí u vás. Ne proto, že byste byly významnější než Komenský. Proto, že bez vašeho rozhodnutí je každá kniha jen papír. Jakou větu z tohoto modulu chcete umět říct dítěti skutkem, ne citátem?

Shrnutí a procvičení k modulu 3

Dějiny se učí vyprávěním a srovnáváním. Následuje „kostlivec“, na který pověsíte maso z kapitol, a dílna čtení, kterou ŠVP výslovně žádá.

Kostlivec dějin — naučte se ho jako příběh

Nejprve vychovával příběh a napodobení. Řecko dalo dva póly: tvrdou obec a kalokagathii; filozofové dali dialog, obrát k pravdě, návyk a míru, Řím vlídnější rétoriku. Středověk dal instituci, sedm umění, rytíře, cech a univerzitu. Humanismus vrátil radost a důstojnost. Komenský uspořádal didaktiku, předškolní věk a celý život jako školu. Locke psal zkušeností na čistou desku, Rousseau bránil přirozenost, Pestalozzi učil chudé hlavou, srdcem a rukou, Herbart chtěl vědu a stupně, Fröbel založil zahradu hry, Tolstoj školu, kam dítě chce. Dvacáté století vrátilo dítě do středu: Montessori, Steiner, Dewey, Freinet — a zároveň ukázalo, že škola umí sloužit ideologii. U nás 1774 otevřelo veřejnou školu, 1832 opatrovnu, 1869 osmiletku a mateřské školy v soustavě, první republika zkoušela, totalita sjednocovala, současnost staví na školském zákoně a RVP.

Úkoly

1. Zkraťte odstavec na deset vět. Nesmí vypadnout Komenský, Fröbel, 1774, 1869, RVP.
2. Vyprávějte totéž jako pohádku pro spolužačku, která chyběla. Nesmí to být legrace na úkor autorů.

Srovnávací tabulka — doplňte z paměti, pak zkontrolujte

Otázka	Komenský	Rousseau	Tolstoj	Montessori
Kde se má dítě učit?				
Jaká je role dospělého?				
Jaký je vztah ke svobodě?				
Co je hlavní prostředek?				
Jaké je riziko směru?				
Co z toho unese běžná MŠ zítra?				

Poznámky ke srovnávací tabulce

Dílna čtení: tři sloupce

Vezměte jeden krátký úryvek (Informatorium, Tolstoj, Jung...). Vyplňte list:

1 Co autor říká (vlastními slovy + 1 citát)	2 Svět textu (doba, adresát, spor)	3 Co ob stojí / neobstojí v dnešní MŠ

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Citát bez sloupce 2 je ozdoba. Sloupec 2 bez sloupce 3 je historie pro historii. Sloupec 3 bez sloupce 1 je dojem. Potřebujete všechny tři — to je práce s pramenem.

Česká osa — kartičky

Vyrobte si šest kartiček (rub datum, líc význam). Zkoušejte se ve dvojici.

- 1348 — univerzita v Praze: vzdělanost jako veřejná instituce v zemi.
- 1774 — tereziánský řád: povinná škola, triviální školy, učitel jako stav.
- 1832 — opatrovna Na Hrádku: počátek organizované předškolní výchovy.
- 1869 — Hasner: osm let, sekularizace, MŠ ve soustavě.
- 1918–1938 — hledání školy podle dítěte, pokusné třídy, Příhoda, Zlín.
- 2004+ — školský zákon, RVP, inkluze, povinný poslední ročník PV.

Dílny

Tři dílny můžete zařadit jako projektové dny, jak je zmiňuje ŠVP, případně je plnit v průběhu docházky. Najděte si ve škole čas během běžné výuky. Prostředí INSPIRY tuto možnost nabízí. Každá z dílen spojuje teorii s činem a s reflexí. Napište si po nich dopis sobě — je to začátek profesního portfolia.

Dílna A · Den bez nálepek (modul 1)

Cíl: jeden školní den nemluvit o dětech ani o spolužačkách nálepkou. Místo „ta je líná“ říct, co jste viděly. Večer zápis: které nálepkové se tlačily na jazyk, odkud se vzaly, co by Jung řekl o vaší potřebě je lepit.

Úkoly

1. Seznam nálepek, které jste ten den potlačily (alespoň pět).
2. U jedné napište celý popisný záznam, jako by šel do portfolia.
3. Jaká nálepka se lepí na vás? Chrání vás, nebo vás zavírá?

Moje poznámky a otázky k hodině

Dílna B · Prostředí jako třetí učitel (modul 2)

Cíl: přechíst jeden prostor (třída, družina, vaše kuchyň, hřiště) jazykem kapitoly 2.4. Foto nebo náčrt, šest požadavků (bezpečí, podnětnost, přehlednost, estetika, dostupnost, flexibilita), tři drobné změny, které nic nestojí.

Úkoly

1. Náčrt a šest komentářů.
2. Jedna změna provedená do týdne (i doma: výška věcí, světlo, méně křiku na očích).
3. Reflexe: co změna udělala s chováním lidí v prostoru?

Moje poznámky a otázky k hodině

Dílna C · Hlas z dějin v herně (modul 3)

Cíl: připravit desetiminutový výstup. V ruce jeden předmět. Ústy jeden autor. Obsahem jedna rada začínající učitelce. Na konci otázka pro třídu. Bez prezentace o dvaceti slajdech. Platí hlas, předmět, myšlenka.

Úkoly

1. Scénář výstupu o 15–20 řádcích + citát se zdrojem.
2. Dvě otázky, které vám spolužačky smějí položit.
3. Zápis po výstupu: co jsem uhájila, co jsem zjednodušila víc, než je slušné.

Moje poznámky a otázky k hodině

Čítanka krátkých úryvků k rozhovoru

Úryvky jsou zkrácené a podané vlastním jazykem skript jako podnět k četbě celku. Nenahrazují pramen. Vemte si knihu. Posadte se. Otevřete první stránky a ... ponořte se ... čtěte, dýchejte ... nechte zaznívat své pocity. Pokud zažijete, že téměř nevnímáte svět kolem sebe, pochopíte, že je velký rozdíl mezi chvatným čtením a požitkem z četby. Pokud vám kniha nesedí, otočte list, skočte třeba na poslední kapitolu. Nesedíte u knihy, kterou nevnímáte. Zkuste jinou. Stejně tak pokud vám nesedí autor, vyhledejte jiného. Svět mám nepřeberné množství zajímavých knih.

Do školy si pak knihu přineste. Už jenom to, že ji budete držet v ruce vám pomůže mluvit lépe.

Komenský: první škola je domov

Komenský v Informatoriu opakuje, že péče o smysly, řeč a příklad dospělých v prvních letech rozhoduje o tom, zda pozdější škola najde půdu, nebo kamení. Matka a otec nejsou „ještě ne učitelé“. Jsou první. Škola na ně navazuje. Když dnes čteme tutéž myšlenku, rozšíříme ji: první školou je každá stálá péče — včetně otce, prarodiče, pěstouna, učitelky v jeslích. Jádrem zůstává. Raný věk má důstojnost.

Otázky k zamyšlení

1. Jak byste tuto myšlenku řekly rodičům, kteří říkají „vždyť je ještě malá, to počká“?
2. Kde hrozí, že MŠ rodinu nahradí, místo aby na ni navázala?

Tolstoj: škola, kam dítě chce

Tolstoj popisuje, že donucení může vynutit sedění, ne pozornost. Dítě, které do školy nechce, něco podstatného říká o škole, ne jen o sobě. Učitel, který tuto zprávu slyší jako urážku, zvýší tlak. Učitel, který ji slyší jako informaci, hledá obsah a vztah. Tolstoj je radikální. Vaše družina nemůže být jen „kdo chce, ať přijde“ — máte odpovědnost za bezpečí a docházku. Může však být místem, kam se chce vracet ten, kdo už ve škole seděl šest hodin.

Otázky k zamyšlení

1. Jaký je rozdíl mezi svobodou v Jasné Polaně a svobodou ve školní družině v roce 2026?
2. Kdy je „nechci“ informací o činnosti a kdy je únavou, která potřebuje řád, ne kapitulaci?

Jung: změna začíná u vychovatele

Jung varuje před iluzí, že dítě je objekt opravy. Vztah je dvojice. To, co v dítěti nesneseme, často zrcadlí to, co jsme v sobě zakázaly: hluk, slzy, pomalost, vzdor, chtivost, stydlivost. Neznamená to, že dítě „nemá problém“. Znamená to, že naše ostrá reakce je také náš problém. Pedagožka, která to ví, má šanci jednat z volby, ne z automatismu.

Otázky k zamyšlení

1. Který dětský projev vás už nyní dráždí? Jaká věta o vás by mohla stát pod tímto podrážděním?
2. Jak poznáte hranici mezi sebereflexí a tím, že přestanete dítě chránit („to je jen moje“)?

Montessori: pomoz mi, abych to dokázal sám

Věta není heslo k tomu, abyste dítě nechaly na holičkách. Je to žádost o přesně odměřenou pomoc: připrav prostředí, ukaž postup, zmiz včas. Pomoc, která dělá věc za dítě, krade kompetenci. Absence pomoci krade bezpečí. Mezi nimi je řemeslo.

Otázky k zamyšlení

1. Ukažte na zavazování bot, kde je pomoc moc brzy a kde moc pozdě.
2. Jak se tato věta liší od Tolstého svobody a jak se s ní setkává?

Dewey: škola jako malá společnost

Dewey nechce školu jako skladiště hotových pravd. Chce dílnu života: děti řeší něco, co má důsledky pro ně samé, učí se spolupráci a myšlení zároveň. Projekt „jak postavíme krmítko, které přečká vítr“ je deweyovštější než deset pracovních listů o ptácích. Pozor na prázdný projekt: činnost, která se hýbe a nic neřeší.

Otázky k zamyšlení

1. Navrhněte jeden malý problém na týden v ŠD, který má skutečný důsledek.
2. Kde Dewey potřebuje Komenského soustavnost, aby se projekt nerozsypal?

Úryvek, který si chci opsat z vlastního čtení

Kartičky k ústní zkoušce

Na každé kartě je pojem, minimální odpověď a rozšíření. Minimální odpověď vás udrží nad vodou. Rozšíření dělá dojem vzdělané pedagožky — a právem, pokud je pravdivé.

Pedagogika

Minimální odpověď

Věda o výchově a vzdělávání; zkoumá edukační realitu, procesy a prostředí.

Rozšíření

Uvést soustavu disciplín a jeden hraniční obor s příkladem z MŠ.

Můj příklad, který na kartě chybí

Výchova × vzdělávání

Minimální odpověď

Výchova utváří osobnost a hodnoty; vzdělávání osvojuje vědění a dovednosti. V praxi se prolínají.

Rozšíření

Přidat socializaci, enkulturaci a péči na jedné situaci.

Můj příklad, který na kartě chybí

Kurikulum

Minimální odpověď

Celý projekt vzdělávání. Formální / neformální / skryté. RVP → ŠVP → TVP.

Rozšíření

Příklad skrytého kurikula z vlastní zkušenosti.

Můj příklad, který na kartě chybí

Metoda × forma

Minimální odpověď

Metoda je cesta poznání. Forma je uspořádání času, prostoru a vztahů.

Rozšíření

Jedna činnost popsána oběma pojmy.

Můj příklad, který na kartě chybí

Hra

Minimální odpověď

Vůdčí činnost předškolního věku, svobodná, s řádem a „jako“. Typy: námětová, konstrukční, pohybová, didaktická...

Rozšíření

Kdy vstoupit, kdy nevstoupit; Fröbel + Komenský.

Můj příklad, který na kartě chybí

Komenský

Minimální odpověď

Zakladatel didaktiky; omnes, omnia, omnino; zásady; Informatorium; Orbis pictus; Pampaedia.

Rozšíření

Jedna zásada na vlastní přípravě + citát.

Můj příklad, který na kartě chybí

Tolstoj

Minimální odpověď

Škola v Jasné Polaně, svoboda, autenticita, odpor k drilu, výchova životem učitele.

Rozšíření

Mez svobody v dnešní instituci; vztah k INSPIRA.

Můj příklad, který na kartě chybí

Jung ve výchově

Minimální odpověď

Změna dítěte začíná u vychovatele; stín; sebereflexe; vztah jako dvojice.

Rozšíření

Příklad projekce v herně bez psychologizování dítěte.

Můj příklad, který na kartě chybí

Reformní pedagogika

Minimální odpověď

Pedocentrický obrat 20. stol. Montessori, Steiner, Dewey, Freinet — princip + riziko.

Rozšíření

Co smím použít v běžné MŠ bez falešné nálepky směru.

Můj příklad, který na kartě chybí

1774 a 1869**Minimální odpověď**

1774 přání (nikoli zákon) panovnice o povinné školní docházce (Felbiger, Marie Terezie). 1869 Hasner: 8 let, MŠ v soustavě, učitelský stav.

Rozšíření

Kolik času z pohledu lidských dějin uplynulo od roku 1869?

Můj příklad, který na kartě chybí

Jak se 64 hodin vejde do roku

Níže je orientační rozvržení. Vyučující ho smí přeskládat podle svátků, praxe a tempa třídy. Slouží vám k tomu, abyste věděly, že skriptu nejsou k přečtení o víkendu, ale k chůzi po týdnech.

Blok	Hodiny	Kapitoly	Výstup, který má zůstat
Září	6	pilíře, 1.1, začátek 1.2	jazyk oboru, mapa disciplín
Říjen	8	1.2–1.4	pojmy, cíl, kompetence, psychohygiena
Listopad	6	1.5, případ, 2.1	práce s textem, kurikulum
Prosinec	6	2.2–2.3 + dílna A	forma a metoda na konkrétní přípravě
Leden	6	2.4–2.5, pololetní opakování	prostředí, dokumentace, slovníček
Únor	8	2.6, případ, 3.1	hra; mýtus a antika, myšlenková mapa
Březen	8	3.2–3.3	středověk, humanismus, Komenský
Duben	8	3.4–3.5 + dílna C	teorie 15.–20. stol., reformy
Květen	6	3.6, česká osa, souhrn	mezníky, zákon jako živý pramen
Červen	4	kartičky, sebereflexe, portfolio	dopis sobě, otázky k opravě

Dvě hodiny týdně jsou málo, pokud je prokecáte, a dost, pokud z nich odejdete s jedním pojmem v těle a jedním úkolem na papíře. Skriptu počítají s tím druhým.

CO SI ODNÁŠÍM JAKO BUDOUCÍ PEDAGOŽKA

Co si z celého roku odnáším jako budoucí pedagožka? Napište to sem v červnu. Jedna strana stačí. Schovejte ji. Otevřete ji ve čtvrtém ročníku před praxí.

Dopis sobě — červen 1. ročníku

Slovníček základních pojmů

Slovníček shrnuje jazyk 1. ročníku. Učte se ho vlastními slovy. Definice není k odříkání nazpaměť, ale k použití v situaci. Když pojem umíte jen jako větu ze skript, ještě ho neovládáte.

Aktivizující metoda

Způsob učení, který staví dítě do situace k řešení (hra, problém, inscenace, projekt). Není totéž co zábava bez cíle.

Anotace

Stručný věcný výtah o obsahu textu a jeho určení. Není recenze ani první odstavec opsaný z obálky.

Autoevaluace

Hodnocení vlastní práce nebo práce týmu za účelem změny. Opak formálního „vše splněno“.

Bezděčné působení

Vliv, který pedagožka nevyslovila jako cíl, ale dítě si ho bere z tónu, vztahů a příkladu.

Celoživotní učení

Učení jako trvalý, vědomý proces formální, neformální i informální — od dětství do stáří. U Komenského pampédie; v ŠVP INSPIRA jeden z hlavních cílů.

Cíl pedagogický

Představa žádoucí změny v dítěti nebo ve skupině, která řídí volbu prostředků. Není totéž co téma.

Didaktika obecná

Teorie vyučování a učení: obsah, metody, formy, prostředky, hodnocení. Platí napříč obory.

Didaktická hra

Hra se záměrným vzdělávacím cílem a pravidly (pexeso, třídění, slovní hra).

Didaktický prostředek

Hmotný i nehmotný nástroj cesty k cíli: pomůcka, slovo, režim, prostor, vztah.

Edukace

Souhrnné označení výchovy a vzdělávání jako procesu.

Edukant / edukand

Ten, kdo se učí (dítě, žákyně, dospělý v kurzu).

Edukátor

Ten, kdo učení záměrně podporuje (učitelka, vychovatelka, rodič v roli průvodce).

Enkulturační

Osvojování kultury: jazyka, zvyků, příběhů, hodnot a symbolů společnosti.

Evaluace

Sběr a výklad informací o průběhu a výsledcích proto, aby se práce zlepšila.

Formální kurikulum

Oficiálně zapsaný projekt vzdělávání (RVP, ŠVP, TVP).

Formální vzdělávání

Učení v institucích podle oficiálních programů, zakončené zpravidla uznávaným stupněm.

Frontální (hromadná) forma

Společné vedení celé skupiny najednou. V MŠ kruh, pohádka, společný zpěv — ne přednáška.

Hra

Svobodná, vnitřně motivovaná činnost s řádem a „jako“. U předškolních vůdčí způsob učení.

Individualizace

Přizpůsobení cíle, tempa nebo prostředku konkrétnímu dítěti při zachování jeho důstojnosti.

Informální učení

Nestrukturované učení v životě: rodina, vrstevníci, média, každodennost.

Inkluze

Společné vzdělávání všech dětí s respektem k odlišnosti a s potřebnou podporou. Není totéž co pouhé umístění dítěte do třídy.

Kalokagathie

Antický ideál souladu krásy těla a mravně-rozumové dokonalosti (athénský model).

Kompetence

Prokázaná schopnost jednat: spojení znalosti, dovednosti a postoje v činu.

Kurikulum

Celý projekt vzdělávání: cíle, obsah, metody, formy, hodnocení, podmínky a klima.

Maieutika

Sókratovská metoda otázek, která „porodí“ myšlenku v druhém, místo aby mu ji vložila hotovou.

Metoda

Cesta k cíli (slovní, názorná, praktická, aktivizující). Není totéž co organizační forma.

Neformální vzdělávání

Organizované učení mimo hlavní školní povinnost: kroužek, tábor, ZUŠ, kurz.

Oborová didaktika

Didaktika konkrétní oblasti (hudební, výtvarná, pohybová, jazyková).

Organizační forma

Vnější uspořádání času, prostoru a vztahů (hromadná, skupinová, individuální, projektová).

Pampaedia

Komenského vševýchova: vzdělávání všech, ve všem podstatném, po celý život.

Pansofie

Komenského ideál poznání světa v souvislostech, ne v útržcích.

Pedagogika

Věda o výchově a vzdělávání; zkoumá edukační realitu, procesy a prostředí.

Pedocentrismus

Pojetí, které staví do středu dítě a jeho potřeby (reformní pedagogika, Rousseauův odkaz).

Péče

Ochrana života a důstojnosti: bezpečí, hygiena, výživa, odpočinek. Podmínka výchovy, ne její náhrada.

Portfolio

Uspořádané stopy o učení dítěte v čase. Slouží dítěti, pedagožce a spolupráci s rodinou.

Projektová forma

Učení uspořádané kolem smysluplného tématu nebo problému po delší čas.

Předškolní pedagogika

Disciplína o výchově a vzdělávání dětí od narození do vstupu do základní školy.

Psychohygiena

Soubor návyků a hranic, kterými pedagožka chrání svou sílu — a tím i děti.

Rámcový vzdělávací program (RVP)

Státní kurikulární dokument: závazné cíle, podmínky a očekávané výstupy.

Sebereflexe

Vědomý pohled na vlastní jednání, pocity a podíl na situaci. Není sebetrýzeň.

Skryté kurikulum

To, co se děti učí z klimatu, vztahů a příkladu, ačkoli to není v plánu.

Socializace

Začleňování do společnosti: normy, role, jazyk vztahů. Probíhá celý život.

Složky výchovy

Pomůcka k všestrannosti: mravní, rozumová, estetická, tělesná, pracovní, environmentální.

Syndrom vyhoření

Dlouhodobé vyčerpání s odstupem od lidí a ztrátou smyslu práce. Varování pomáhající profese.

Školní vzdělávací program (ŠVP)

Kurikulum konkrétní školy vytvořené z RVP. Tvář a cesty dané instituce.

Třídní vzdělávací program (TVP)

Plán učitelky nebo týmu pro konkrétní třídu: bloky, cíle, nabídka, evaluace.

Výchova

Záměrné, cílevědomé, soustavné a všestranné působení na osobnost s ohledem na život s druhými i se sebou.

Vzdělávání

Proces osvojování vědomostí, dovedností, návyků, hodnot a postojů.

Vzdělání

Výsledek vzdělávání: to, co člověk umí použít a čím se stal.

Záměrné působení

Působení s vědomým cílem, zvoleným prostředkem a představou výsledku.

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Zkuste jednou týdně slovníček „naslepo“: spolužačka řekne pojem, vy uvedete definici vlastními slovy a jeden příklad z MŠ nebo ŠD. Třetí dívka hlídá, zda příklad opravdu sedí k pojmu, ne k sousednímu.

Souhrnné otázky k pololetí a k závěru roku

Tyto otázky pokrývají učivo 1. ročníku podle ŠVP 7.9.1, body 1–3. Hodí se k ústnímu opakování, k písemce i k domácí přípravě. Odpovídejte ve větách, s příkladem. Kde je uveden požadavek citace, dodržte bibliografický zápis.

K prvnímu pololetí — modul 1 a začátek modulu 2

Otázky k zamyšlení

1. Vymezte pedagogiku jako vědu. Čím se liší od školství a od „zájmu o děti“?
2. Vyjmenujte alespoň šest pedagogických disciplín a ke každé uveďte jeden příklad z praxe.
3. Jak pedagogice pomáhá psychologie, sociologie a kognitivní vědy? U každé jeden praktický důsledek.
4. Definujte výchovu, vzdělávání, socializaci a enkulturaci. Ukažte na jedné vycházce, jak se prolínají.
5. Vysvětlete rozdíl mezi záměrným a bezděčným působením. Proč je bezděčné často silnější?
6. Popište tři skupiny faktorů lidského vývoje. Jaké nebezpečí hrozí, když jeden z nich absolutizujeme?
7. Co je pedagogický cíl a jak se liší od tématu činnosti?
8. Charakterizujte složky výchovy a na jedné činnosti ukažte jejich jednotu.
9. Co znamená celoživotní učení v ŠVP INSPIRA — pro dítě a pro vás?
10. Vyjmenujte profesní kompetence pedagožky. Kterou nelze „naučit se nazpaměť“ a proč?
11. Co je syndrom vyhoření a proč je psychohygienu etickou povinností, ne soukromým luxusem?
12. Jaký je rozdíl mezi citátem, parafrází a anotací? Uveďte příklad bibliografického zápisu knihy.
13. Co je kurikulum? Rozlišujte formální, neformální a skryté.
14. Popište cestu RVP → ŠVP → TVP. Kdo který dokument tvoří a k čemu slouží?

K druhému pololetí — modul 2 a modul 3

Otázky k zamyšlení

1. Charakterizujte organizační formy a ke každé uveďte přednost, riziko a příklad z MŠ nebo ŠD.
2. Co patří mezi didaktické prostředky?
3. Proč je prostředí „třetím učitelem“?
4. K čemu slouží portfolio dítěte a jaká etická pravidla platí pro záznam a fotografii?
5. Zdůvodněte hru jako hlavní prostředek předškolního vzdělávání. Kdy pedagožka do hry vstupuje?
6. Charakterizujte námětovou, konstrukční, pohybovou a didaktickou hru.
7. Jakou výchovnou funkci měl mýtus, než existovala škola? Uveďte jeden příběh a jeho hodnotu.
8. Porovnejte spartskou a athénskou výchovu. Co je kalokagathie?
9. Vytvořte ústně myšlenkovou mapu: Sókratés, Platón, Aristotelés, Quintilianus.
10. Co jsou trivium a quadrivium? Čím se humanismus liší od středověkého školství?
11. Představte Komenského systém: pansofie, pampédie, hlavní díla, didaktické zásady.
12. Proč je Informatorium školy mateřské zakladatelským textem předškolní pedagogiky?

13. Charakterizujte Locka, Rousseaua, Pestalozziho, Herbarta, Fröbela a Tolstého jednou větou jádra a jednou větou stínu.
14. Vysvětlete pedocentrický obrat. Charakterizujte Montessori, waldorfskou pedagogiku, Deweye a Freineta.
15. Seřadte mezníky 1774, 1832, 1869, 1918–1938, 561/2004 Sb. a řekněte, co který znamená pro MŠ.

Srovnávací a sebereflektivní úlohy

Úkoly

1. Porovnejte Komenského, Tolstého a Junga jako tři pilíře INSPIRA. Ke každému jedna otázka, kterou by položil začínající učitelce Kláře z případové studie modulu 1.
2. Napište esej o 1–2 stranách: „Škola, kde se dobře dýchá, a škola, kde se nedýchá.“ Opřete se o skryté kurikulum a o jeden historický směr.
3. Připravte dvacetiminutovou činnost pro zvolený věk. Obhajujte cíl, formu, metodu, prostředky a způsob ověření. Ohodnoťte se šesti zásadami Komenského.
4. Citace ke zkoušce: tři doslovné citáty ze tří různých autorů, každý se zdrojem a pětivěťm komentářem.
5. Sebereflexe na konec roku: Který pojem jsem si spletla nejdéle? Která kapitola mě změnila? Jakou pedagožkou nechci být — a jaký první drobný návyk tomu zabrání?

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Ústní zkouška v pedagogice není soutěž o nejdelší souvětí. Je to zkouška myšlení: pojem — příklad — zdůvodnění — případná korekce. Když nevíte, řekněte, kde byste hledaly. To je také kompetence.

Otázky, které si chci ještě dopsat vlastními slovy

Doporučená studijní literatura

Seznam je pracovní. Primární prameny čtete v úryvcích, sekundární literaturu jako oporu, právní a kurikulární dokumenty vždy v aktuálním znění. ISBN uvádíme u knižních vydání, se kterými se ve školách často pracuje; v knihovně můžete mít jiné vydání — запиšte to, které opravdu držíte v ruce.

Primární prameny

- KOMENSKÝ, Jan Amos. Informatorium školy mateřské. Praha: Kalich, 2007.
- KOMENSKÝ, Jan Amos. Velká didaktika. (libovolné úplnější vydání; čtete vybrané kapitoly o zásadách)
- KOMENSKÝ, Jan Amos. Labyrint světa a ráj srdce. (souvislost obrazu člověka a nápravy)
- TOLSTOJ, Lev Nikolajevič. O školství a výchově. Praha: SPN, 1957.
- JUNG, Carl Gustav. O psychologii dětské duše a výchově. Praha: Portál, 2018.
- ROUSSEAU, Jean-Jacques. Emil čili O výchově. (vybrané kapitoly, číst kriticky)
- MONTESSORI, Maria. Objevování dítěte. Praha: Nakladatelství světových pedagogických směrů, různé vydání.

Sekundární a přehledová literatura

- PRŮCHA, Jan. Moderní pedagogika. Praha: Portál, 2017. ISBN 978-80-262-1228-7.
- PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. Pedagogický slovník. Praha: Portál, aktuální vydání.
- JŮVA, Vladimír. Stručné dějiny pedagogiky. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-062-8.
- ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka a kol. Preprimární a primární pedagogika. Ostrava: Ostravská univerzita, 2015.
- KASPER, Tomáš; KASPEROVÁ, Dana. Dějiny pedagogiky. Praha: Grada, aktuální vydání.
- OPRAVILOVÁ, Eva. Předškolní pedagogika. Praha: Grada, aktuální vydání. (náhled do učiva vyšších ročníků)
- HÁJEK, Bedřich; HOFBAUER, Břetislav; PÁVKOVÁ, Jiřina. Pedagogika volného času. Praha: Portál, aktuální vydání. (náhled)

Kurikulární a právní prameny (vždy aktuální znění)

- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání. Praha: MŠMT.
- Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání. Praha: MŠMT.
- Rámcový vzdělávací program pro obor 75-31-M/01 Předškolní a mimoškolní pedagogika.
- Školní vzdělávací program INSPIRA. Předškolní a mimoškolní pedagogika. Pohořelice: Střední pedagogická škola INSPIRA, z. ú., 2026.
- Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), v platném znění.
- Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnicích, v platném znění.
- Vyhláška č. 27/2016 Sb., o vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami a žáků nadaných, v platném znění. (orientačně; hlouběji ve vyšším ročníku)

Kde hledat

Oficiální weby MŠMT a Národního pedagogického institutu, Sbírka zákonů, knihovna školy, městská knihovna. Internetový článek bez autora a data není pramen ke zkoušce. Umělá inteligence vám smí pomoci hledat otázky, ne odevzdat hotovou anotaci jako vaši práci.

JAK SE SKRIPTY PRACOVAT

Povinná četba na konkrétní měsíc stanoví vyučující. Toto je zásobník. Lepší je poctivě přečíst třicet stran Komenského než „projít“ pět učebnic očima.

Autorská poznámka

Tato skripta napsal ředitel školy pro žákyně, které teprve začínají. Nejsou náhradou velkých učebnic ani živé hodiny. Jsou mostem: mezi ŠVP a každodenním učním. Tematické rozvržení a hodinová dotace vycházejí z rozpracovaného plánu 1. ročníku a z učiva ŠVP INSPIRA, oddíl 7.9.1. Tři pilíře — Komenský, Tolstoj, Jung — nejsou ozdoba. Jsou způsob, jakým chceme ve škole myslet. Předškolní pedagogika, pedagogika volného času, speciální pedagogika a pedagogická komunikace sem záměrně nepatří; přijdou později, až budete mít na čem stavět.

Pokud v textu najdete nejasnost, spor nebo chybu, přineste ji do hodiny. Tím skripta dokončíte vy. Pedagogika, která se nedá opravit, už není věda. Je dogma. A dogma se ve škole, kde se má dobře dýchat, nenosí.

Děkuji kolegyním a kolegům, kteří se odvážili vstoupit do školy, kde uznáváme, že toho vlastně dost nevíme, ale že máme jisté zkušenosti a vzdělání, které nás snad ospravedlňují učit podle svého nejlepšího svědomí. Učit tak, abychom otevírali dveře poznání. Abychom inspirovali ty, kteří se jednou, ve věku který se výrazně promění, budou věnovat činnostem podobným těm našim současným. Děkuji vám předem za to, že slova z těchto stránek nebudete jen opakovat, ale zkoušet naživo — nejdřív na sobě.

Mgr. Bc. Jiří Štágl

Pohořelice, 2026

Střední pedagogická škola INSPIRA, z. ú. · Škola, kde se dobře dýchá · 84

